

HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI

1-4. ÜNİTE ÖZETİ

[Tarihi seçin]

www.aofdersozetleri.com

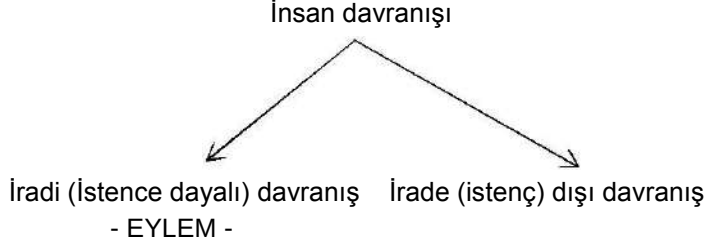
Lütfen destek için reklamları tıklayınız.

HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI

I. ÜNİTE

KURALLAR BÜTÜNÜ OLARAK HUKUK

İnsan Davranışı ve Kurallar

Bireyin bizatihi kendisinin neden Olduğu, isteseydi farklı neticelendirebileceği davranışlardır. Eylemleri belirleyen faktörlerden bazıları maddi ve irade dışı Olabileceği gibi (Örneğin, karnı çok acıkan fakat cebinde Parası olmadığı için yiyecek alamayan birinin simit çalması gibi) iradi, hatta kurallar da olabilir.

Kurallar, belli durumlarda ne yapılması gerektiğini söyleyen ifadelerdir. Kurallar eylemde bulunan kişinin iradesinin ürünü olabileceği gibi çoğunlukla, bireyin dışındaki bir iradenin ürünüdür. Kurallar **genel** niteliktedir. Yani, kurallar tek bir olay için değil; benzer özellikteki bütün olaylar için geçerlidir.

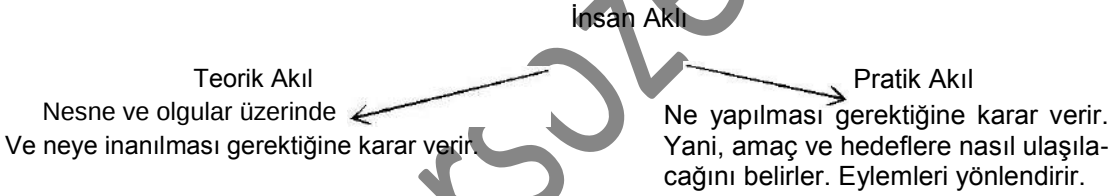
Kural varsa sorumluluk da vardır. Yani, bireyin kurala aykırı eylemi onun sorumluluğunu doğurur. Bu sorumluluk da kendisini kuralın türüne ve içeriğine bağlı olarak kınama, cezalandırma, belli bir olanaktan mahrum bırakılma, vicdan azabı ya da suçluluk duygusu olarak gösterebilir.

Toplum içinde sürdürülen yaşam dolayısıyla insanlar ahlak, görgü, hukuk, din, meslek kuralları gibi pek çok kurala muhatap olurlar.

Ahlak Kuralları

İnsanoğlu akıl sahibi olması dolayısıyla kendini doğanın akışını izlemeye bırakmaz, ona yön verir, onu değiştirmeye çalışır.

İnsan akli, teorik akıl ve pratik akıl olmak üzere iki yönden ele alınabilir:

Ahlaki yargılar belli bir durumda nasıl davranılacağını belirlerken "iyi" olgusunu esas alır. Yani ahlaki yargılar, ahlak ilke ve kuralları, bireye iyi olanı gerçekleştirmek için hangi ilkelerin ve kuralların izlenmesi gerektiğini söyler.

Ahlak kelimesinin biri betimsel diğeri de normatif olmak üzere iki anlamı vardır. Betimsel anlamda ahlaktan bahsederken uyulması gereken kurallardan değil, zaten uyulmakta olan kurallar anlaşılır. Normatif anlamda ahlak ise, uyulması gereken davranış kurallarını ifade eder.

Ahlaka uygun davranış doğru, ahlaka uygun olmayan da yanlış olarak nitelendirilebilir. Bunun da ötesinde ahlaka uygun olan davranış iyiye yönelmiş olan bir davranış; ahlaka uygun olmayan davranış ise kötüye yönelmiş bir davranıştır. Dolayısıyla ahlak kuralları, iyiye yönelmiş olan eylemi talep eden kurallardır.

Ahlak Kurallarının Kaynağı

Ahlak beşeri bir kavramdır. Yani, insan ürünüdür. Doğada ahlak olmaz, doğanın yasaları vardır. Yaşlı bir insanın varlığı, kendisine yardım edilmesini "doğal" olarak gerektirmez. Karnını doyurmak için bir başka canlıyı öldüren aslan, ahlaksız değildir.

Ahlak kurallarının kaynağının toplumsal mı yoksa bireysel mi olduğu hususunda kesin bir kaniya varılamasa da bile şunu söylemek mümkündür: Ahlaki yargılar öncelikle toplumdan öğrenilir. Birey de toplumdan öğrendiği bu kuralın kendisi için de bir ilke olarak kabul ederse, aynı zamanda o ilke ve kuralı koyan kişi olmuş olur.

aofdersozetleri.com

Ahlak kurallarına uymamanın sonuçları (yaptırımı) iki tanedir. Birincisi genellikle vicdan azabı olarak adlandırılan huzursuzluktur. Örneğin otobüste ayakta yolculuk eden bir yaşlıya yer vermeyen birinin sonradan pişmanlık duyması. İkincisi ise, ahlak kurallarına aykırı hareket eden kişinin başkaları tarafından ayıplanması, kınanması ve hatta dışlanmasıdır.

Din Kuralları

Dinler evrene dair bir anlayış ortaya koyar ve insan olmanın ve beşeri eylemlerin anlamını sunarken, aynı zamanda mensuplarından çeşitli şekillerde davranmalarını isterler. Bu davranışların bir kısmı, ibadet ve tapınma adı verilen ritüeller olarak salt dini karakterde iken, bir kısmı da gündelik yaşama ilişkindir.

Bir dinin mensubunun, dinin öngördüğü eylemleri yerine getirmemesi ya da aykırı davranması halinde öncelikle kendi inancı açısından çelişkiye düşmüş olur. Bu çelişki, tanrının gazabını çekmek, hem bu dünyada hem de ahiret hayatında bir azaba maruz kalmak korkusunu da doğurur. Bununla birlikte dinler, kişilerin din kurallarını ihlal etmeleri durumunda insanlar eliyle ve dünyevi araçlarla da cezalandırılmalarını isteyebilir. Din kurallarını ihlal eden bireyin devlet tarafından cezalandırılması halinde teokratik devletten söz edilir. Teokratik devlet, laik-seküler devletin tam zıttıdır. Teokratik devlet hukuk devleti ile bağdaşmaz. Çünkü aşağıda da belirteceğimiz üzere, hukuk devletinde kurallar beşeri niteliktedir, yani tanrının emri değil insan aklının ürünüdür.

Hukuk devletinde din kurallarına uymamanın yaptırımı tamamen manevi niteliklidir. Yani hukuk devletinde, mensubu olduğu dinin kurallarına aykırı hareket eden kimse en fazla diğer dünyada bunun sonucunu katlanacaktır.

Örf ve Adet Kuralları

Örf-adet kurallarının kimin koyduğu belli değildir. Çünkü bu kurallar toplum halinde yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve nesilden nesile aktararak gelir. Bu kurallar toplumda uzun zamandan beri uygulanmakta ve bu kurallara uyulması gerektiğine dair toplumda ortak bir inanç vardır.

Örf-adet kuralları geniş anlamıyla düşünüldüğünde gelenek, daha dar anlamıyla düşünüldüğünde töre ismini alır. Örf-adet kuralları modernleşmemiş toplumlarda etkisini daha çok gösterir. Hatta bu toplumlarda örf-adet kuralları ile din kuralları içi içe geçmiştir. Pek çok yönden bir örf adet kuralı aynı zamanda din kuralı da olabilmektedir. Örneğin, evlilik öncesi çiftlerin birlikte yaşaması pek çok toplumda yapılmaması gereken bir örf-adet kuralıdır ama aynı zamanda semavi dinler açısından da yapılması yasaklanan bir davranıştır.

Hukuk Kuralları

Hukuk kuralları da toplum hayatını düzenleyen diğer kurallar gibi (örf-adet, ahlak, din kuralları) bir davranışın yapılması ya da yapılmamasını emredir. Aynı zamanda hukuk kurallarının belirtmiş olduğu emirlere de tıpkı toplum hayatını düzenleyen diğer kurallarda olduğu gibi aykırı hareket etmek mümkündür.

Toplum hayatını düzenleyen diğer kurallara uymamanın yaptırımı manevi niteliklidir. Yani bir örf-adet kuralına, bir ahlak kuralına, bir din kuralına (teokratik devlet hariç olmak üzere) aykırı eden birey ayıplanır, kınanır, küçümsenir, dışlanır. Hukuk kurallarına aykırılığın yaptırımı ise maddi niteliktedir. Dolayısıyla hukuk kurallarına aykırı davranan birey tazminat ödemek zorunda kalabilir, bazı haklarından mahrum bırakılabilir ya da hapis/para cezası verilebilir.

Hukuk kuralları ile toplum hayatını düzenleyen diğer kurallar arasında benzerlikler olabilir. Mesela, cinayet işlemek bir hukuk kuralının ihlalidir. Ama aynı zaman da birini öldürmek dinsel açıdan da yasaklanan bir davranıştır ve ahlaki açıdan da kabul edilemeyecek bir durumdur. Peki bir kuralın hukuk kuralı mı yoksa toplum hayatını düzenleyen diğer kurallardan biri mi olduğunu nasıl anlayacağız? Bir hukuk kuralından söz edebilmek için:

- Hukuk kuralları ancak devlet tarafından konulur.
- Hukuk kurallarını devlet yaratır aynı zamanda devleti de hukuk kuralları yaratır. Devlet bir iktidar (güç) örgütlenmesi ise, bu gücün kullanımındaki sınırlarını, yetkilerini hukuk kuralları belirler. Aynı zamanda bu güç, hukuk kurallarını da yaratır. Dolayısıyla hukuk ve devlet sürekli olarak birbirlerini yaratmaktadır.
- Hukuk kurallarının devlet tarafından konulmasının doğal sonucu olarak hukuk kurallarının birer din ya da ahlak kuralı olarak kabul edilemeyeceğidir. Dolayısıyla, hukuk kurallarına uygun hareket eden bir kimsenin sadece bu nedenle ahlaklı bir insan olduğu ya da dinine bağlı olduğu ileri sürülemez. Örneğin, Bir evi kiralayan kiracı sözleşmede belirlenen kira bedelini tam ve süresi içinde yerine getirirse hukuka uygun hareket etmiş olur ahlaka uygun bir eylemde bulunmuş olmuş sayılmaz.
- Bir kuralın devlet tarafından konulması onun hukuk kuralı olmasının temelini oluşturur. Fakat, hukuk kuralları hiçbir biçimde din, ahlak, örf-adet kurallarından etkilenmez denilemez. Aksine, pek çok noktada hukuk kuralları devlet tarafından oluşturulurken toplumsal yaşamı düzenleyen

diğer kurallardan etkilenir.

aofdersozetleri.com

Hukuk kurallarına fiilen uyulup uyulmadığını belirleme yetkisi örgütlü yargılamaya yani mahkemelere aittir. Devletin koymuş olduğu bazı hukuk kurallarına uyulmazsa suç işlenmiş olur. Bir davranışın suç olup olmadığına da mahkemeler karar verir. Mahkeme, eğer yapılan davranış suç olarak nitelendirirse hukukun öngördüğü çerçevede de cezaya hükmeder. Mahkemeler de devletin içinde örgütlenmiş birimlerdir. Dolayısıyla devlet içinde devlet şeklinde düşünülebilir. Suç oluşturduğu kabul edilen davranışlarda devlet aynı zamanda davacı konumdadır. Yani, suç işleyen suç işlediği düşünülen kişinin mahkemece yargılaması süreci de yine devlet tarafından yerine getirilir

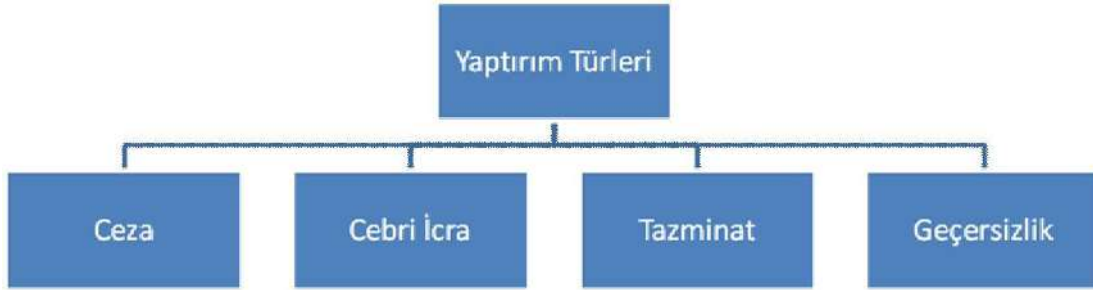
ZOR KULLANMA OLARAK HUKUK

Devlet, koymuş olduğu kurallarının uygulanmasını, bunlara uygun olarak hareket edilmesini bekler. Çünkü devletin devamlılığını, düzenini hukuk kuralları sağlar.

Devletin hukuk kurallarına uyulmaması durumunda, kuralları ihlal eden kimselere karşı uygulamış olduğu zorlamaya YAPTIRIM adı verilir. Yaptırımsız kural olmaz. Yaptırımla desteklenmemiş bir ifade olsa olsa temenni, arzu ya da istek olur.

Yaptırım

Yaptırım, hukuk kurallarının koymuş olduğu emirlere uymama ya da yasakları çiğneme durumunda karşılaşılabilecek olan tepkiyi ifade eder.

Ceza

Suç işlenmesi durumunda, kanunun kişiye uygulanmasını öngördüğü yaptırımdır. Ceza yaptırımını sadece mahkemeler değil, idari makamlar tarafından da verilebilir. Örneğin A'nın B'yi kasten öldürmesi halinde hukuk kuralı ihlal edilmiştir. A'yı ceza mahkemesi yargılayacak ve hapis cezasını (yaptırımı) yine yargılayan mahkeme verecektir. A, derste kopya çektiği için yakalanmış olsaydı buna ilişkin olarak okul disiplin kurulu toplanıp A'ya okuldan uzaklaştırma cezasını verecekti. Yani, okuldan uzaklaştırma cezasını (yaptırımı) mahkeme değil, idare(disiplin kurulu) vermiş olacaktı.

Ceza mahkemelerinin suç sayılan eylemler için yaptırım olarak öngördüğü cezalar:

- ☐ Hapis cezası
 - Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası
 - Müebbet hapis cezası
 - Sürelili hapis cezası
- ☐ Adli para cezası

Hem ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası hem müebbet hapis cezası hükümlünün (mahkum olan kişinin) hayatı boyunca devam eder. Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının farkı, hükümlünün hapiste bulunduğu süre içerisinde ağır bir infaz rejimine tabi tutulmasıdır. Sürelili hapis cezası ise en az 1 ay, en fazla ise 20 yıl olan hapis cezasıdır.

Hukuk sistemimizde idam cezası yoktur. İdam cezası hukuk sistemimizden 2002 yılında kaldırılmıştır. Ülkemizde en son idam cezası 24 Temmuz 1984 yılında infaz edilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere idare de ceza yaptırımını uygulayabilmektedir bazı durumlarda. İdare'nin uyguladığı cezai yaptırımlar: Örneğin, kabahatler kanunu çerçevesinde idari makamın emrine aykırı şekilde hareket eden kimselere karşı verilen cezalar; sarhoşluk, gürültü gibi sebeplerle çevreye rahatsızlık verenlere karşı verilen para cezaları ile trafik kanunu çerçevesinde verilen para cezaları.

Cebri İcra (Zorla yerine getirme)

Yükümlülüğünü yerine getirmeyen borçlunun, devlet gücü aracılığıyla zorla borcunu yerine getirmeye mecbur ettirilmesidir. Para veya aynen teslim yoluyla olabilir. Örneğin, bir beyaz eşya satıcısından taksitle bir buzdolabı satın alan borçlunun görevi taksitlerini zamanında ve tam olarak ödemektir. Borçlu taksitlerini zamanında ödemez ya da tam olarak ödemezse alacaklı (buzdolabı satıcısı) ödenmeyen kısmın faiziyle beraber ödenmesini alacaklıdan ister. Borçlu, buna rağmen borcunu yerine getirmemezse alacaklı icra

dairelerine başvurabilir ve alacaklının alacağını alabilmesi için alacağına yeter miktarda borçlunun malları

aofdersozetleri.com

haczedilir. Borçlu mallarını icra görevlilerine vermekten kaçınırsa kolluk görevlileri yardımıyla (polis ya da jandarma) eşyalar zorla alınır. Cebri icra sadece para borçlarında söz konusu olmaz. Örneğin, boşanma davası sonucu velayet eşlerden birine bırakılmışsa diğer eş çocuğu velayeti kendisine bırakılan eşe vermek zorundadır. Aksi halde çocuk icra kanalıyla zorla alınır.

Kolluk kuvvetleri: Kamu düzenini sağlama, koruma yahut bozulduğunda eski duruma getirme faaliyetlerini yerine getiren ve zor kullanma yetkisine sahip kamu organlarıdır. Polis, jandarma, zabıta, sahil güvenlik vs.

Tazminat

Hukuka (haksız fiil) veya sözleşmeye aykırı hareket neticesinde oluşan zararın karşılanmasıdır. Maddi ve manevi tazminat olmak üzere iki çeşittir:

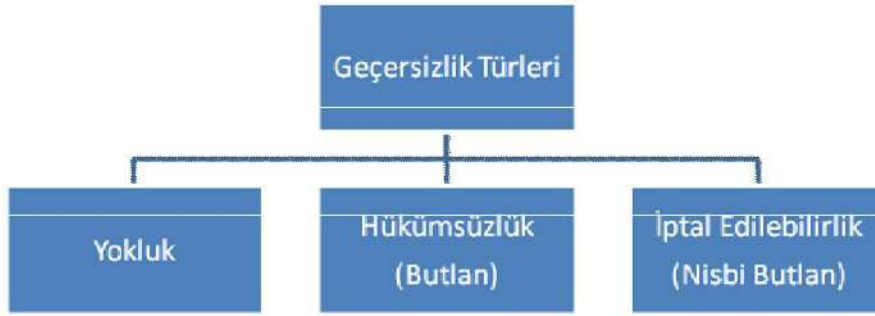
Maddi Tazminat: Verilen zararın parasal bir karşılığı varsa talep edilecek tazminat türüdür (Kaza yapan aracın vermiş olduğu 2000 TL'lik zararın tazmini için maddi tazminat davası açılır).

Manevi Tazminat: Verilen zararın niteliği psikolojik çöküntü, acı, keder ise açılacak olan davada manevi tazminat talep edilir (Köşesinde kendisine iftira eden köşe yazarı N'ye karşı açılacak olan davada manevi tazminat talep edilir).

Tazminat, idarenin eylem ve işlemleri nedeniyle de söz konusu olabilir. Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak devlet yapmış olduğu işlemler sırasında işlemin ilgisine ya da diğer kişilere bir zarar vermişse bu zararı tazmin etmek zorundadır.

Geçersizlik

Bir hukuki işlemin kanunun öngördüğü şekilde yapılmaması veya hukuka aykırı şekilde yapılması durumundaki yaptırımdır.

Yokluk: Hukuk düzeni kurucu unsurları ihtiva etmeyen bir sözleşmeye yokluk yaptırımı uygulanır. Buradaki hukuka aykırılık o kadar önemlidir ki kurulduğu sanılan sözleşme aslında hiç kurulmamıştır, hukuken yoktur (aynı cinsten iki kişinin evliliği, yetkili makam huzurunda yapılmayan evlilik, evlenme iradelerinin aynı anda açıklanmaması, bir ilçenin kaymakamının evli bir çifti boşaması).

Butlan: Bu durumda ise, sözleşmenin kurucu unsurları vardır fakat geçerlilik unsurlarında eksiklik vardır. Yoklukta, yapıldığı sayılan işlem aslında hiç meydana gelmemiştir kurucu unsurları bulunmadığı için. Butlanda ise, kurucu unsurları olan bir sözleşme var fakat kamu düzenini ilgilendiren bir hususta aykırı bir sözleşme yapılmıştır dolayısıyla işlem hukuken butlanla sakattır (hükümsüzdür). Örneğin, üç çocuğu olan bir baba, kendisinin ölümü halinde evini sadece bir çocuğuna bırakmayı düşünmektedir. Diğer çocukları iptal davası açması diye aslında sevdiği çocuğuna bağışlamış olduğu evini sanki satmış gibi göstermesi (muvazaa). Bu işlem baştan itibaren hükümsüz kabul edilir.

İptal edilebilirlik (Nisbi Butlan) : Bu durumda ise, yukarıda bahsedilen kadar ağır bir hukuka aykırılık bulunmamaktadır. Burada yapılan işlem meydana gelmiş ve hukuki sonucunu da doğurmaya başlamıştır. Ancak belli bir süre içinde iptal nedenine dayanarak taraflar bu sözleşmeyi iptal edebileceklerdir. Örneğin, yetkili makam huzurunda yapılmayan evlilik yok hükmünde iken, tehdit edilerek birinin evlenmek durumunda kalması halinde iptal edilene kadar yapılan evlilik geçerli olacaktır.

DÜZEN VE DEĞERLER SİSTEMİ OLARAK HUKUK

Hukuk da tıpkı sosyal hayatı düzenleyen diğer kurallar gibi (din, ahlak, örf-adet kuralları) kurallardan oluşur. Hukuku diğer sosyal düzen kurallarından ayıran en önemli özelliği onun devlet tarafından konulmasıdır.

aofdersozetleri.com

Hukuku sadece kurallar bütünü olmamak gerekir. Hukuk, geniş anlamıyla kuralların uygulanmasını sağlamak amacıyla oluşturulan yargı örgütlenmesini de içerir. Çünkü yargı örgütlenmesi sayesinde hukukun ihlal edilmesi halinde devlet yaptırım uygular. Dolayısıyla hukuk düzeni için yaşama hakkı değer arz eder.

Hukuk sistemi değer yargılarını korumak ve bunu da topluma benimsetmek için egemenlik alanı içinde zor kullanır (yaptırım uygular). Bu durum bireysel özgürlüğü savunanlar açısından elbette ki rahatsız edici bir durum oluşturur. Zaten anarşizm de hukukun bu zorlayıcı anlayışına bir tepki olarak doğmuştur. Ancak insanlık tarihi göstermiştir ki nerede toplum varsa orada hukuk da vardır.

Siyaset felsefecisi Thomas Hobbes'a göre, devletsiz/hukuksuz bir toplumda herkes herkesle bir savaş içerisinde olacaktır. Çünkü Hobbes'a göre insan insanın kurdudur. Hukukun olmadığı bir toplumda herkes kendi adaletini sağlamaya çalışır bu da sonunda adaletsizliğe neden olur. Mükemmel ve ideal olmasa bile hukukun varlığı insana ve topluma önemli katkı sağlar.

Barış

İnsanoğlu doğası gereği daima kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ister. Bu durumda da toplumdaki diğer insanların aleyhine eylemlerde bulunması çok kuvvetlidir. Bunun sonucu olarak insanlar arasında bir mücadele söz konusu olur. Bu mücadele de üstün bir güç tarafından kontrol edilmediği müddetçe her zaman haklı olanın lehine değil güçlü olanın lehine sonuçlanır. Güçlü olanın sürekli kazandı bir ortamda toplumsal barıştan söz edilemez. İşte hukuk ve devlet güçlü olanın değil, haklı olanın kazanabilmesi ve bu sayede toplumsal barışın oluşabilmesi için gereklidir. Sonuç olarak, çok ağır zulüm ve haksızlık düzeni haline gelmedikçe, kötü bir hukuk ve devlet sisteminin dahi insan yaşamına yaptığı katkı büyüktür.

Güvenlik

Hukuk düzeni hak ve özgürlükleri güvence altına alan kuralları içerir. Bu hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi durumunda da yaptırım uygular. Bireylerin hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi durumunda bunun yine hukuk düzeni tarafından cezalandırılacağına olan inancı aynı zamanda bireylerin kendilerini daha az tehdit altında hissetmesi ve dolayısıyla güven içinde ve daha mutlu şekilde yaşamalarını sağlar. Hukuk düzeni bireylerin güvenliğini sağlayarak aslında kendisinin yani devletin de güvenliğini sağlamış olur. Hukuk kurallarının yazılı olması, bu yazılı kuralların ihlal edilmesi halinde yargılamayı hangi makamların nasıl yapacağını da belli olması güvenlik anlayışına hizmet eder.

Eşitlik

Hukuk düzeninin önemli bir işlevi de eşitlik sağlamasıdır. Çünkü hukuk kuralları genel niteliktedir. Yani, aynı durumda bulunan bireylere aynı kurallar uygulanır. Kimseye sosyal statüsü, zenginliği, fakirliği ya da belli bir dine mensubiyeti ya da belli bir etnik kökene dahil olması nedeniyle farklı işlem yapılmaz. Buna KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK denir.

Özgürlük

Hukuk toplumda bir düzeni sağlamak için belli kurallar öngörür ve bu kurallara uyulmasını emreder. Bu emre uyulmaması halinde yaptırım uygular. Hukuk, salt bu yönüyle ele alındığında aslında hukukun özgürleştirdiğini değil aksine toplum düzenini sağlamak ve bu düzeni korumak için bireylerin davranışlarını sınırladığı sonucunu varılabilir. Bu görüş bir bakıma doğrudur. Ancak, hukukun olmadığı bir toplumda her birey dilediği şekilde hareket edecek ve güçlü olan her zaman kazanacak dolayısıyla güçlü olan her zaman özgür ve fakat zayıf olan her zaman özgürlüğünden yoksun durumda kalacaktır. Bu durumun oluşmaması için hukuk düzeninin varlığı zorunludur. Hukuk düzeni insanları belli bir şekilde davranmaya zorlasa da aslında bundaki amacı onların hürriyetlerini elinden almak değil, aksine hürriyetlerini güvence altına almaktır.

II. ÜNİTE

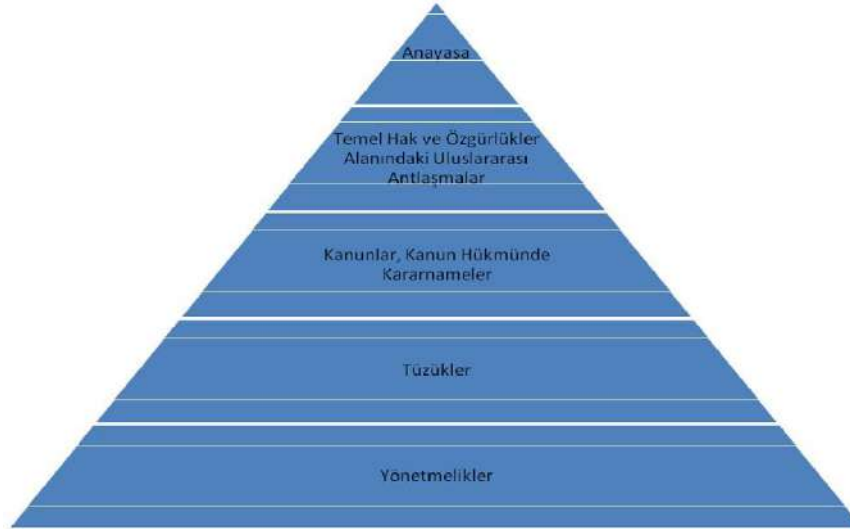
HUKUKUN KAYNAKLARI

Yargı organları önlerine gelen bir uyuşmazlığı çözerken bazı kaynaklardan yararlanırlar. Yargı organları uyuşmazlığın çözümüne yönelik olarak bazı kaynakları mutlaka kullanmak zorunda iken bazı kaynakları kullanmak zorunda değildir, yardımcı niteliktedir. İşte, yargı organlarının bir uyuşmazlığı çözerken mutlaka başvurması gerektiği kaynaklar “asli kaynaklar” olarak adlandırılırken; başvurmak zorunda olmadıkları, bağlayıcı olmayan kaynaklara ise “tali kaynaklar” olarak adlandırılır.

Asli Kaynaklar

Yazılı Hukuk Kuralları

Hukuk devletinde kurallar çok çeşitli ve dağınık gibi görünse de aslında belli bir düzen içinde bulunmaktadır. Yukarıdaki piramit bu düzeni ifade etmektedir. Buna göre, kurallar belli bir hiyerarşi altında örgütlenmiştir. Normlar hiyerarşisi olarak adlandırılan bu sisteme göre, piramitti yer alan her bir kural geçerliliğini bir üst normdan alır. Yani, altta yer alan bir kuralın olması için önce üstteki kuralın olması ve ona aykırı olmaması (uyumlu olması) gerekir. Örneğin, yönetmelik yapabilmek için bir kanunun olması ve yapılacak yönetmeliğin de kanuna aykırı olmaması gerekir. Eğer alttaki kural üstteki kurala aykırı olursa ilgili yargı organı alttaki kuralı iptal edecektir.

Bir devlette yazılı hukuk kuralları yukarıdakilerden ibaret olmayıp İdare de kanunlardan aldığı yetkiyle kural içeren pek çok işlem yapabilmektedir. Sirküler, tebliğ, genelge gibi. Biz burada, hukuk sistemi içerisinde en çok karşılaşılan kurallardan bahsedeceğiz.

Anayasa

Anayasa “devletin temel kuruluşunu, işleyişini, iktidarın el değiştirmesini ve iktidar karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenler”. Bütün hukuk sistemi Anayasaya dayanır. Devletin temel organlarının ne olduğu, bunların nasıl kurulacağı, kanunların nasıl yapılacağı, mahkemelerin kuruluşu ve çalışma ilkeleri gibi pek çok konu Anayasa’da yer alır. Bununla birlikte, hakim güç olan devleti dizginleyen hükümler de Anayasa’da yer almaktadır.

Şu an yürürlükte bulunan Anayasamız 1982 tarihli dir. Bundan önceki Anayasamız 1961 anayasası idi. Her iki Anayasa da askeri darbenin sonucu olarak yapılmıştır. Her iki Anayasa’nın hazırlanması aşamasında da askerlerden ve sivillerden oluşan iki grup yer almıştır. 1982 Anayasası’nın oluşumu sırasında görev alan sivil grup “Danışma Meclisi” olarak adlandırılırken; askeri kanat Milli Güvenlik Konseyi olarak adlandırılmaktadır. Anayasanın oluşumu aşamasında nihai söz Milli Güvenlik Konseyine aitti. Danışma Meclisi ağırlıklı olarak bürokratlardan oluşmakta idi. Milli Güvenlik Konseyi ise kuvvet komutanlarından oluşmaktaydı. Milli Güvenlik Konseyi’nin etkisiyle 1982 Anayasa’sı, 1961 Anayasası’na göre daha katı ve 1961 Anayasası’na göre otorite-hürriyet dengesi açısından otoriteden yana tavır almıştır. Yürütme organının özellikle de Cumhurbaşkanının yetkileri artırılarak daha da güçlü konuma getirilerek siyasal karar alma mekanizmalarındaki tikanıklıkların önüne geçilmek amaçlanmıştır. Ancak, 1982 Anayasa’sı özellikle 1995 ve 2001’deki değişikliklerle ilk halindeki çizgisinden önemli ölçüde uzaklaşmıştır.

Anayasa’nın öngörüldüğü usul çerçevesinde her zaman değiştirilmesi mümkündür. Ancak, anayasal düzende köklü değişiklikler tarihte hep olağanüstü dönemlerde gerçekleşmiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Anayasası olan 1921 Anayasası ile sonrasında gelen 1924 anayasası yeni bir devletin kuruluş aşamasında oluşturulması; 1961 ve 1982 Anayasalarının da ordu müdahalelerinin sonucu olarak ortaya çıkması bu gerçeği göstermektedir.

Anayasa değişiklikleri meclis tarafından yapılır. Meclisin Anayasa’yı değiştirme usulüne göre Anayasalar “Sert Anayasa” ve “Yumuşak Anayasa” olmak üzere ikiye ayrılır.

Yumuşak Anayasalar, değiştirilmesi için mecliste özel bir milletvekili çoğunluğunu gerektirmeyen (toplantı ve karar yeter sayısı bakımından) Anayasalardır. Yumuşak Anayasalarda Meclis sıradan bir kanunu değiştirir gibi Anayasa değişikliği yapabilir. Bu bakımdan yumuşak Anayasalar değiştirilmesi kolay Anayasalardır.

Sert Anayasalar ise, sıradan bir kanun gibi değiştirilemeyen Anayasalardır. Sert Anayasalarda değişiklik yapılabilmesi özel bir toplantı ve karar yeter sayısına bağlanmıştır.

1982 Anayasası sert bir Anasadır. Çünkü, Anayasa’da değişiklik yapılabilmesi için Meclis üye tamsayısının en az üçte birinin yani 184 milletvekilinin yazılı bir teklifte bulunması gerekir (sıradan bir kanun yapmak ya da değiştirmek için bir milletvekilinin teklifi dahi yeterlidir).

Anayasa değişikliği teklifi üzerine Meclis’te iki defa görüşme yapılır ve bu iki görüşme arasında 2 tam gün boşluk bırakılır. Bunun amacı, milletvekillerinin Anayasa değişikliği üzerinde düşünme süresi bırakılmasıdır.

Görüşmeler bittikten sonra Anayasa değişikliğinin kabulü için oylamaya geçilir. Oylama gizli yapılır ve söz konusu Anayasa değişikliğinin kabul edilebilmesi için üye tam sayısının en az beşte üçünün yani, 330 milletvekilinin kabul oyu kullanması gerekir.

Kabul edilen teklif Cumhurbaşkanına gönderilir. Cumhurbaşkanı kabul oyunun sayısına göre değişikliği onaylayabilir, halkoyuna sunabilir ya da yeniden görüşülmek üzere Meclise iade edebilir. Kabul sayısı üye tamsayısının beşte üçü (330) ile üçte ikisi (367) arasında ise (yani 330-366) Cumhurbaşkanı değişikliği onaylayamaz; ya halkoylamasına sunar ya da yeniden görüşülmek üzere Meclis’e iade eder. Üçte iki (367) veya daha fazla milletvekili değişikliği kabul etmişse, Cumhurbaşkanı değişikliği onaylayabileceği gibi, isterse halkoyuna sunar ya da yeniden görüşülmek üzere Meclise iade edebilir. Her iki durumda da meclise iade edilmiş değişiklik Meclis tarafından aynen kabul edildiği takdirde aynen kabul oyu kullanan milletvekili sayısına göre Cumhurbaşkanı halkoyuna sunabilir ya da onaylayabilir, fakat tekrar iade edemez. Aynen kabul Meclis tarafından 330-366 arasından bir sayı ile gerçekleşmiş ise, Cumhurbaşkanı değişikliği halkoyuna sunmak zorundadır. Aynen kabul 367 ve daha çok sayıda milletvekili tarafından gerçekleşmiş ise, cumhurbaşkanı değişikliği onaylayabileceği gibi halkoylamasına da sunabilir.

Kanun (Yasa)

Kanunlar, Anayasa ve TBMM İ t z    ile belirlenen usuller çerçevesinde Meclis tarafından yapılır. Anayasa'ya göre "Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki devredilemez". Anayasanın bu amir h k m  gereği, Meclis yasa yapma yetkisini devletin başka bir organına devredemez. Meclis, 4 yıllık süre için seçilen 550 milletvekilinden oluşur.

Kanunların  zellikleri:

Geneldir. Yani, sadece belirli bir kimseye değil aynı durumda bulunan herkese uygulanır. Sürekli. Yani, yürürlükten kaldırılıncaya kadar uygulanır.

- ⌚ Kanun önerisinde bulunmaya Bakanlar Kurulu ve TBMM  yeleri yetkilidir.
- ⌚ Bakanlar Kurulunun (h k metin) hazırlayarak Meclise sunduğu kanun önerisine "**kanun tasarısı**" denir. TBMM  yelerinin yani milletvekillerinin sundukları öneri ise "**kanun teklifi**" olarak adlandırılır.
- ⌚ Teklif ya da tasarı Meclis Ba kanlı ına sunulur. Meclis Başkanlığı söz konusu teklif ya da tasarıyı ilgili komisyona havale eder (Komisyonlar Mecliste grubu bulunan siyasi partilerin milletvekili sayısıyla orantılı olarak teşekkül eder).
- ⌚ Teklif veya tasarı, komisyonda yapılan tartışmalar sonunda aldığı şekliyle meclise sunulur. Söz konusu tasarı yada teklif Mecliste g r  l r k oylanır ve kabul veya reddedilir. Bir kanun tasarı veya teklifinin mecliste görüşmeye ba lanabilmesi için, en az **184** milletvekilinin toplantıya katılmış olması gerekir. (TBMM  ye tamsayısının 1/3'  ile toplanır.) Teklif veya tasarının kabul edilebilmesi için ise toplantıya katılan milletvekillerinin salt çoğunluğu, yani yarıdan bir fazlası kabul yönünde oy kullanmalıdır. Bununla birlikte kabul oyu, hiçbir şekilde **139**'dan (meclis  ye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından) az olamaz.
- ⌚ TBMM'ce kabul edilen kanunları Cumhurbaşkanı Resmi Gazetede yayımlayabilece i gibi yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları ise gerekçeleriyle birlikte TBMM'ne geri gönderebilir.
- ⌚ Cumhurbaşkanının kendisine gönderilen bir kanunu değerlendirmek için **on be ** günü vardır.
- ⌚ CB'nin meclise yeniden g r   lm k üzere iade ettiği kanun eğer mecliste yeniden g r   l r ve hiçbir değişiklik yapılmadan kabul edilirse, artık CB bu kanunu tekrar iade edemez.
- ⌚ Kabul edilen kanunun yürürlüğe girebilmesi için Resmi Gazete'de CB tarafından yayımlanması gerekir. Eğer bir kanun kendi içerisinde yürürlüğe ilişkin bir hüküm ta ımıyorsa RG'de yayımından 45 gün sonra yürürlüğe girer.
- ⌚ Kanunların  ekil ve içerik açısından yargısal denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından yapılır.

Kanun Hükümünde Kararname (KHK)

  Olağan Dönem KHK'leri

TBMM'den aldığı **yetki kanununa dayanarak Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılır**.

Yetki kanunu,  ıkarılacak KHK'nin amacını, kapsamını, KHK'ya hakim olacak ilkeleri ve Bakanlar Kurulu'nun bu yönde KHK çıkarabilmek için ne kadar süreyle yetkili olduğunu içerir (Yetki Kanunu : A+K+I+S)

Anayasa'ya göre **temel hak ve hürriyetleri düzenleyen bir KHK çıkarabilmek mümkün**

değildir. Böyle bir KHK'nin çıkması durumunda Anayasa Mahkemesi iptal eder.

- **KHK'lar da tıpkı kanunlar gibi Resmi Gazetede yayımlanır ve yayımlandıkları gün yürürlüğe girer ve aynı zamanda meclisin onayına sunulurlar. Meclis söz konusu KHK'yi öncelikle ve ivedilikle görüşür.**
- Meclis KHK'yi tamamen reddedebileceği gibi, bazı hükümlerini değiştirebilir ya da KHK'yi kabul edebilir.
- **KHK'ların şekil ve içerik bakımından Anayasaya uygunluk denetimini Anayasa Mahkemesi yapar.**

Not: Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan KHK'lar, hem Meclis denetimine (siyasi denetim) hem de yargısal denetime tabidir (Anayasa Mahkemesi).

2. Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal KHK'ları

- Sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilan edilen durumlarda çıkartılır.
- **Cumhurbaşkanı başkanlığında** toplanan Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılır.
- Çıkartılması için **yetki kanununa ihtiyaç yoktur.**
- Sıkıyönetim ve OHAL KHK'ları Sıkıyönetim ve Olağanüstü hal süresince geçerli olur.
- Sıkıyönetim ve OHAL KHK'ları ile **temel hak ve hürriyetlerde düzenleme yapılabilir.**
- Sıkıyönetim ve OHAL KHK'ları Resmi Gazetede yayımlandıkları gün Meclis'e sunulur ve 30 gün içinde Mecliste görüşülerek karara bağlanır. Meclis, çıkardığı kanunla KHK'yi reddedebileceği gibi tamamen veya değiştirerek de kabul edebilir.
- Sıkıyönetim ve OHAL KHK'ları sadece siyasi denetime, yani Meclis denetimine tabidir.
Bu KHK'lar aleyhine Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak mümkün değildir.

Uluslararası Antlaşmalar

- Uluslararası antlaşmalar, iki veya daha fazla devletin birbirleriyle yahut uluslar arası örgütlerle yaptıkları bir antlaşmayla karşılıklı vaatlerde bulundukları, çeşitli borç yüklendikleri metinlerdir.
- Anayasa'nın 90. Maddesine göre, usulüne göre yürürlüğe konulmuş bulunan uluslar arası antlaşmalar **kanun hükmündedir.**
- Uluslararası antlaşmalar kanun hükmünde olmakla birlikte, **Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilerek dava açılıp iptali istenemez.**
- Yürürlüğe girişi bakımından iki tip uluslar arası antlaşma vardır. Birinci grup uluslar arası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için önceden TBMM tarafından uygun bulma kanunu çıkartılması gerekir. İkinci grup uluslar arası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için önceden TBMM tarafından çıkartılacak bir uygun bulma kanununa ihtiyaç yoktur. Bunların Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kabul edilmesi yeterlidir. Bunlar; ekonomik, ticari ve teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar ile önceden yapılmış bir antlaşmaya dayanılarak yapılan uygulama antlaşmalarıdır.
- **T.C. 1982 Anayasası, temel hak ve özgürlükleri düzenleyen uluslararası antlaşmalarla kanunların çatışması durumunda uluslararası antlaşmaların üstün tutulacağını belirtmiştir.**

Tüzük

- **Bakanlar Kurulu tarafından** çıkartılır.
- **Kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek** üzere çıkartılır.
- Hiçbir kanuna dayanmadan ve herhangi bir kanunla düzenlenmemiş bir alanda tüzük çıkarılamaz.
- Tüzükler çıkmadan önce, yani taslak halindeyken **Danıştay'ın incelemesinden** geçmek zorundadır. Danıştay söz konusu taslağı **hukuki yönden inceler.** Danıştay yapmış olduğu

incelemenin ardından taslakta herhangi bir değişiklik yapmayacağı gibi gerek duyarsa değişiklikler içeren yeni bir taslak da hazırlayabilir. Bakanlar Kurulu Danıştay'ın değişikliklerle hazırladığı taslağı kabul etmek zorunda değildir. İsterse, Danıştay'a incelemek üzere gönderdiği taslağı aynen kabul ederek tüzük olarak çıkarabilir.

- **Tüzükler de Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak Resmi Gazetede yayımlanır ve yürürlüğe girer.**
- Tüzükler kanunlara aykırı olamaz.
- **Tüzüklerin yargısal denetimini Danıştay yapar.**

Yönetmelik

- Kanunların ve tüzüklerin uygulanabilmesi için, kanunlarda ve tüzükte yer almayan pek çok ayrıntılı konuyu belirtmek için çıkarılır.
- **Anayasa'ya göre Başbakanlık, Bakanlıklar ve Kamu Tüzel Kişileri tarafından çıkarılır.**Kamu Tüzel kişileri kendi görev alanlarıyla ilgili olarak yönetmelik çıkarabilir.
- **Yönetmelikler kanun ve tüzüklere dayanılarak çıkartılır ve onlara aykırı olamaz.**
- **Yönetmeliklerin hepsinin Resmi Gazetede yayımlanması zorunlu değildir.** Yasada açıkça belirtilen bazı yönetmelikler Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer. Diğerleri ilan edilmekle yürürlüğe girer.
- **Bakanlıkların ve Kamu tüzel kişilerinin ülke çapında uygulanacak yönetmeliklerinin yargısal denetimini Danıştay yapar,** diğer yönetmeliklerin yargısal denetimi ise idari yargı organlarınca yapılır.

Yazısız Kaynak: Örf ve Adet Hukuku

- Örf adet kuralına **hukuk düzeninin açıkça gönderme yaptığı durumlarda söz konusu örf adet kuralı hukuk kuralı haline gelir.** Böylece kişilerin söz konusu örf adet kuralına uyma zorunluluğu meydana gelir.
- Örf adet yazısız olduğundan kanunun bunlara gönderme yaptığı durumlarda bunların tespitini kolaylaştırmak için özellikle ticaret odaları bulundukları bölgenin örf adetini tespit etmektedirler.
- Ceza hukukuna kanunilik ilkesi hakim olduğu için örf adet hukuku **ceza hukuku alanında uygulanamaz.**

Tali Kaynaklar

Bunlar asli kaynaklar gibi bağlayıcı değildir. Bunlar, yargı organlarının kararlarını oluştururken uygulayacakları kuralların belirlenmesinde yardımcı olurlar.

1. Yargı kararları

- Mahkemelerin baktıkları davayla ilgili olarak verdikleri kararlardır. Bunlar, aynı sorunlarla karşılaşan hakimler için olayı değerlendirme ve hukuk kurallarını yorumlama konusunda yardımcı olur.
- Yargı kararları kural olarak bağlayıcı değildir fakat Yargıtay ve Danıştay tarafından verilen içtihadı birleştirme kararları bağlayıcıdır. Dolayısıyla bu iki karar tali bir kaynak değil, asli bir kaynaktır.

2. Bilimsel görüşler (Doktrin)

- Hukukçu bilim insanlarının eserlerinde ortaya koydukları görüşlerdir.
- Bağlayıcılığı yoktur.

YER VE KİŞİ BAKIMINDAN UYGULANMA

- ⌚ Hukuk kuralları devletin ülkesinde geçerlidir. Devletin ülkesi ise, kara parçası, bunun üzerindeki hava sahası ile varsa deniz alanından ibarettir. Hukuk kurallarının devletin ülkesi içinde meydana gelen olaylara uygulanabilir olmasına “**mülkilik ilkesi**” denir. Mülkilik ilkesi özellikle ceza hukuku alanında geçerlidir.
- ⌚ Devletin vatandaşları üzerinde egemenlik yetkisine sahip olması dolayısıyla vatandaşlar devletin ülkesi dışında bile olsalar kendi devletlerinin hukukuna tabi olurlar. Buna da “**şahsilik ilkesi**” denir. Şahsilik ilkesi daha çok özel hukuk sorunlarında geçerlidir. Özellikle aile hukukunda devletler topraklarında bulunan yabancıların kendi hukuk sistemlerince elde ettikleri hakları tanır.

ZAMAN BAKIMINDAN UYGULAMA

- ⌚ Resmi gazetede yayımlanması zorunlu olmayan yönetmelikler dışında yukarıda bahsedilen hukuk kuralları yayımlanmakla yürürlüğe girer ve bu kuralı yaratan makam tarafından değiştirilmediği ya da kaldırılmadığı sürece yürürlükte kalırlar.

Yürürlüğe girme:

- Kanunlar eğer kendi içerisinde yürürlüğe giriş tarihi olarak RG’de yayımlandığı tarihi göstermişse, RG’de yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer ve hüküm ve sonuçlarını doğurur.
- Kanunların kendi içerisinde yürürlük tarihi olarak RG’de yayımlanmasından daha ileri bir tarih belirtilmişse bu durumda bu tarihten itibaren yürürlüğe girer ve hüküm ve sonuçlarını doğurur.
- Kanun, eğer yürürlük tarihi bakımından herhangi bir hüküm içermiyorsa, bu durumda kanunun yürürlük tarihi RG’de yayımından itibaren 45 gün sonrasındır.
- Tüzükler de yürürlüğe girme bakımından kanunlar gibidir. Tüzük metninde yürürlük tarihi belirtilmemişse, RG’de yayımlandıktan 45 gün sonra yürürlüğe girer.

Yürürlükten kalkma:

- Bir kanun, ancak bir kanun ile değiştirilir veya kaldırılır. Yönetmelik de bir yönetmelikle değiştirilebilir veya yönetmeliği çıkaran makam tarafından yürürlükten kaldırılır.

Yürürlükten Kaldırma (İlga):

- Bir hukuk kuralının, **o kuralı daha önceden yaratmış makam veya organ tarafından** yürürlükten kaldırılmasıdır. Yürürlükten kaldırılan hukuk kuralı **mülga** olmuş olur.
- İlga, açıkça (sarih ilga) olabileceği gibi üstü kapalı şekilde de (örtülü yada zımni ilga) olabilir.
- Tüzükler ve yönetmelikler de kendilerini yaratan organların kararlarıyla yürürlükten kalkarlar.

İptal Kararları:

- Normlar hiyerarşisinin sonucu olarak alt seviyedeki norm geçerliliğini üst seviyedeki normdan alır ve buna aykırı olamaz. Bu hiyerarşinin bozulmaması için hukuk düzeni bir denetim mekanizması öngörmüştür. Buna göre, Kanunlar ve KHK’ların anayasaya uygunluğunun denetimini Anayasa Mahkemesi yapar. Mahkeme, bir aykırılık tespit ederse iptal kararı verir. Tüzükler ve yönetmelikler de kanunlara ve Anayasaya uygun olmak zorundadır. Tüzükler ve bazı yönetmelikler Danıştay, diğer yönetmelikler ise İdare mahkemeleri tarafından denetlenir. Aykırılık tespit edilirse iptal edilir ve yürürlükten kalkmış olur.

Geçmişe Yönelik Uygulama Sorunu

- ⌚ **Geçmişe etkili olmama ilkesi** gereğince hukuk kuralları yürürlüğe girdikten sonraki olaylara uygulanır, yürürlüğe girmeden önceki olaylara ve işlemlere uygulanmaz.

- ⌚ Geçmişe etkili olmama ilkesinin arkasında yatan en önemli düşünce **hukuk güvenliğidir**. Hukuku güvenliği sayesinde bireyler hangi eylemlerin hukuk düzenince korunduğunu hangilerinin yasaklandığını eylem ve işlemlerini gerçekleştirmeden önce bilmektedirler. Bu sayede hayatlarını planlı ve rasyonel şekilde yaşamaktadırlar. Eğer geçmişe etkili olmama ilkesi olmasaydı bireyler eylemlerinin ileride hangi hukuki sonuçlar doğuracağını kestiremeyecekti ve sürekli tedirgin yaşayacaklardı.
- ⌚ Geçmişe etkili olmama ilkesi bireylere yükümlülük getiren düzenlemeler bakımından mutlak bir kural olmakla birlikte **bireylerin lehine olan düzenlemeler bakımından özellikle ceza hukuku alanında** sonradan yürürlüğe giren hukuk kuralının geçmişteki olaylar bakımından da uygulandığı durumlar olmaktadır. Özel hukuk alanında da özellikle kamu düzeni yahut kamu yararı gibi gerekçelerle geçmişe etkili olmama kuralı uygulanmayabilmektedir.
- ⌚ Geçmişe etkili olmama ilkesinin diğer bir istisnasını da yargılama (muhakeme) hukuku alanındaki düzenlemeler oluşturur. Yargılama sırasında yargılama hukuku alanında bir değişiklik yapılırsa görülmekte olan davaları da etkiler ve yeni işlemler değişikliklere göre yapılır fakat değişiklikten önce tamamlanmış yargılama işlemleri geçerliliklerini devam ettirir.

HUKUK KURALLARININ ÇATIŞMASI

Aynı konunun farklı hukuk kuralları tarafından farklı şekilde düzenlenmesi durumunda kanunların/kuralların çatışması söz konusu olur. Bu durumda normu uygulayacak olan makamın hangi kuraldaki düzenlemeyi esas alacağı sorunu ortaya çıkar. Bu sorunun çözümünde esas alınan ilkeler şunlardır:

❑ Üstün Kural İlkesi

Kurallar çatışmasına neden olan kurallar, normlar hiyerarşisinde farklı seviyelerde bulunuyor ise bu hiyerarşide daha üstte bulunan kural esas alınarak çatışma çözülür. Örneğin bir Anayasa kuralı ile bir kanunun kuralı arasında çatışma varsa normlar hiyerarşisinde en üstte bulunan Anayasa kuralı esas alınır. Ya da bir kanun kuralı ile bir tüzük kuralı çatışırsa normlar hiyerarşisinde kanunlar daha üstte yer aldığı için kanunda yer alan düzenleme esas alınır.

❑ Özel Kural İlkesi

Kurallar çatışması, normlar hiyerarşisinde aynı seviyede yer alan kurallar arasında söz konusu olursa, bu durumda bu iki norm arasında genellik-özellik ilişkisi var mı yok mu ona bakılır. Böyle bir ilişki varsa daha özel düzenleme esas alınarak sorun çözülür.

❑ Yeni Kural İlkesi

Normlar hiyerarşisinde aynı düzeyde bulunan normlar arasında genellik-özellik ilişkisi bulunmuyor ancak yine de bu kurallar farklı hükümler içeriyorsa daha yeni olan norm uygulanarak sorun çözülür.

HUKUKUN YORUMLANMASI (Hukuk kurallarının Anlamlandırılması)

- ⌚ Hukukun yorumlanması somut olaya uygulanacak olan hukuk normunun ne anlama geldiğinin, neyi ifade ettiğinin açıklanmasıdır.
- ⌚ Anlamı hakkında herhangi bir şüphe veya tartışma olmayan, defalarca aynı şekilde uygulanmış normlarda yorum olmaz. Ancak, **daha önce dava konusu olmamış** ya da söz konusu **normun yapımı sırasında özensiz davranılarak norm açık bir kanı uyandırmıyorsa**, yargılama makamı söz konusu normu yorumlar (anlamlandırır).
- ⌚ Bir hukuk kuralı yorumlanırken şu yollara başvurulur:

□ Sözel (Lâfzî) Yorum

Bu yorum metoduna göre, hukuk kurallarının metninde yer alan ifadeye sıkı sıkıya bağlı kalınmalıdır.

Bu metoda göre, vatandaşların ve uygulayıcıların üzerinde nesnel olarak anlaşabilecek tek şey kuralın metnidir. Dolayısıyla bir kuralı yorumlarken metnin dışındaki unsurlar dikkate alınmadan yorumlama yapılmalıdır. Aksi takdirde vatandaşların hukuk güvenliği zedelenebilir.

Bu metoda göre, bir kuralın anlamını belirlerken metindeki sözcüklerin hukuk dilindeki ve gündelik hayattaki anlamları, kuralın iade ediliş tarzı, noktalama işaretleri dikkate alınır. Bundan başka unsurlar yorum yapılırken göz önüne alınmaz.

Sözel yorum metodu, normun yorumlanırken ilişkili olduğu diğer normlardan bağımsız olarak ele alındığı, toplumdaki değer yargılarının hızla değişmesi dolayısıyla normun yürürlüğe girdiği ilk anındaki anlamını taşımayabileceği dolayısıyla ve sadece nesnelliği sağlamak için diğer hususların göz ardı edilmesinin hakkaniyete uygun bir sonuç doğurmayacağı, hakime sadece teknik bir biçtiği dolayısıyla eleştirilmektedir.

□ Sistematik Yorum

Bu yorum metoduna göre, hukuk düzeni içerisinde kurallar birbirlerinden bağımsız değildir. Her kural diğer kurallarla ve hatta bir bütün olarak ele alındığında hukukun genel ilkeleriyle ilişki içindedir. Dolayısıyla hukuk kuralları yorumlanırken hukuk sistemi içindeki yeri dikkate alınmalıdır. Örneğin, Ceza Kanunu'nda yer alan bir madde yorumlanırken öncesindeki ve sonrasındaki maddeler, söz konusu maddenin Ceza Kanunu'nun hangi kısmında yer aldığı, varsa madde başlığı, bölüm başlığı gibi özellikler maddenin yorumlanmasında belirleyici rol oynamalıdır.

□ Tarihsel Yorum

Bu metoda göre, bir hukuk kuralının anlamı kanun koyucunun kuralın yapılış zamanındaki iradesine bakılarak belirlenir. Yani, kuralın yapıldığı dönemde, kural yapma faaliyetine katılanların ve o dönemdeki anlayışın dikkate alınması gerektiğini söyler.

Kanun koyucunun iradesinin belirlenebilmesi uzun zamandan beri uygulanan kurallar bakımından tarihsel araştırmayı gerektirdiği için kolay uygulanabilir bir metod değildir.

□ Amaçsal (Ereksel, gai) Yorum

Bu metoda göre, kurallar konuluş amaçlarına göre yorumlanmalıdır.

Tarihsel yorumdan farkı, kuralın yapıldığı zamana bakılmamasıdır. Uygulayıcı, kuralı uygulayacağı anda bir bütün olarak hukuk sisteminin anlamını ve kendi döneminin ihtiyaçları çerçevesinde kuralı yorumlamalıdır.

- Amaçsal yorum metodu kuralı koyucusunun iradesinden ayırarak hakime oldukça geniş bir alan bıraktığı dolayısıyla hukuk güvenliğini zedelediği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Yorum Araçları

Kıyas (Analoji, örnekseme, benzetme)

Benzer olaylara uygulanan iki hükümden birisinin anlamı konusunda tereddüt yaşandığında diğer hükme dair bilgilerin hakime yardımcı olmasıdır. Kıyasın özünde benzer olaylara benzer şekilde davranma anlayışı vardır.

Evleviyet (Önceliklilik)

Kıyasın bir türüdür. İki durumda söz konusu olur:

- Eğer kanun daha fazlasına izin veriyorsa, daha azına da izin verir
- Eğer kanun daha azını yasaklıyorsa, daha fazlasını da yasaklıyordur.

Zıt Kanıt

Hukuk kurallarının hükme bağladığı durumlara bakılarak, bu durumların dışındaki durumlar için aksi hükmün geçerli olduğu sonucuna varmaktır.

HAKİMİN TAKDİR YETKİSİ VE HUKUK YARATMASI

- Kurallar ne kadar ayrıntılı düzenlenirse düzenlensin, her olayın gerçekleşme biçimi ve ilgililerin o olaya has koşullarını dikkate alacak kurallar yapılması mümkün değildir. Hatta böyle bir çabayla gerçekleşmesi muhtemel bütün olayların her türlü ayrıntısının düzenlenmesi, olumsuz sonuçlar doğurmaya adaydır. Dolayısıyla kurallar çoğunca uygulayıcının somut sorunla ilgili kuralda açıkça dile getirilmeyen kararlar almasını gerektirir. Bu durum, hakimın takdir yetkisi olarak adlandırılır.
- Takdir yetkisi bazen hukuk kuralınca açıkça belirtilir. Bazı durumlarda ise kuralın yazılış biçiminden hakime bir takdir yetkisi tanındığı anlaşılır. Hakim, takdir yetkisine sahip olduğu durumlarda, bu yetkiyi hukuka ve hakkaniyet düşüncesine uygun bir şekilde uygular.
- **Eğer bir olay mahkeme önüne gelmişse, hakimın bu olayı karara bağlamaktan çekinmesi düşünülemez.** Dolayısıyla bir hak iddiasında bulunan kişiye, böyle bir hakkının bulunduğu ya da bulunmadığı söylenmelidir. Yahut açılan bir ceza davasında mahkeme, sanığı ya suçlu bularak mahkûm eder, ya suçsuz bularak beraat ettirir. Ancak mahkemeler hiçbir şekilde karar vermekten kaçınamaz. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi hukuk kurallarının durağan yapısına karşılık sürekli ortaya çıkan yeni gelişmeler, hukuk tarafından açıklıkla düzenlenmemiş olayların ortaya çıkmasına neden olur. Ortaya çıkan yeni durumlar yürürlükteki hukuk kurallarının yorumu ile çözümlenebildiği takdirde, hakim, yorum konusunda ele aldığımız ilkeler çerçevesinde kararını verecektir. Ne var ki, yürürlükteki hukuk kurallarının yorumunun dahi mahkeme önüne getirilmiş olayın karara bağlanmasına yetmeyeceği durumlar söz konusu olabilir. İşte böyle bir durumda hakimın hukuk yaratmasından bahsedebiliriz.
- **Ceza hukuku alanında hakimın hukuk yaratması mümkün değildir.** Çünkü ceza hukuku alanında önemli ilkelerinden birisi, 'kanunsuz suç ve ceza olmaz' ilkesidir. Dolayısıyla, yürürlükteki ceza kanunlarının kapsamına kesinlikle girmeyen bir eylem mahkeme önüne geldiğinde, hakim bu eylemin suç oluşturmadığına karar vermek durumundadır. **Özel hukuk alanında ise, davanın temeli bir hak iddiasıdır.** Bu hak iddiasının cevabı, 'hukuken böyle bir hakkın bulunduğu' yahut 'hukuken böyle bir hakkın bulunmadığı' şeklinde olacaktır. Özel hukuk ilişkisinden kaynaklanan bir davada hakim, önüne getirilen hak iddiasına dair herhangi bir hukuk kuralı bulamadığında, böyle bir hakkın bulunduğu yahut bulunmadığına dair kararını, Medeni Kanun'un ifadesiyle 'kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre' verecektir.

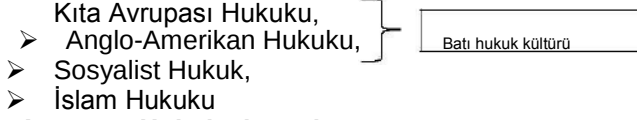
3.BÖLÜM HUKUK SİSTEMLERİ ve TÜRK HUKUK TARİHİ

KARŞILAŞTIRMALI HUKUK ve HUKUK SİSTEMLERİ

- Hukuk sistemleri arasında bir karşılaştırmadan söz edebilmek için, karşılaştırmada örtülü ya da açıkça şu üç unsurun bulunması yöntem bilimsel bir gerekliliktir:
 - Tarihsel temeller: Bir hukuk düzeninin diğerinden farkı ancak tarihsel olarak belirlenebilir. Bu anlamda tarihsel geçmiş ulusal hukuk düzenlerini birbirinden ayırt eden hukuki düşünme biçimlerinin, hukuk terminolojisinin ve hukuki kurumların farklı tarihsel deneyimlere verilmiş farklı yanıtlar olarak anlaşılmasının temelidir. Bir ulusal hukuk düzeni diğerinden az ya da çok farklıdır, çünkü her ulusal hukukun ayrı tarihi vardır.
 - Toplumsal ve kültürel zemin: Din, dil, gelenekler ve sosyo-ekonomik yapı, hukuk kurallarının toplumsal ilişkileri farklı şekillerde düzenlemesini belirleyen etmenlerdir.
 - Hukuk teknikleri: Hukukun yaratılmasında, uygulayıcılarının eğitilmesinde ve uygulanmasında her hukuk kültürü birbirinden az çok farklı teknikler kullanır.

HUKUK SİSTEMLERİ

- ⌚ Hukuk sistemlerini kabaca dört alt başlıkta kümelendirme eğilimi vardır:

▪ Kıta Avrupası Hukuk sistemi

- Kıta Avrupası Hukuku'ndan, Avrupa'nın ada kısmında, yani İngiltere'de değil de kıta kısmında, yani şimdiki Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda, Avusturya ve İsviçre ülkelerinin bulunduğu bir coğrafyada ortaya çıkıp evrilen bir hukuk sistemini anlıyoruz. Bu hukuk sisteminin başat özelliği Roma Hukuku'nun yeniden canlandırılmasına dayalı bir hukuk biliminin ürünü olmasıdır. Kıta Avrupası'nın tedvin hareketlerinin temelini Roma Hukuku oluşturur.

- ✓ Tedvin (codification,yasalaştırma): Bir ülkede dağınık hâlde bulunan hukuk kurallarının ait oldukları hukuk dalına bağlı olarak derlenip sistemli bir bütünlüğe kavuşturulması etkinliğidir.

➤ Roma Hukuku:

Hukuk tarihi açısından Roma Hukuku, Roma şehrinin kuruluş tarihi olarak kabul edilen MÖ 753 yılından, Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un MS 565 yılında ölümüne kadar geçen zaman içinde Roma'da ve egemenliği altındaki Akdeniz'i çevreleyen topraklarda uygulanmış olan hukuktur.

Hukuk tarihinde Roma Hukuku aynı zamanda, Doğu Roma İmparatoru Iustinianus döneminde MS 527-565) yürürlükte olan Corpus Iuris Civilis kaynaklı hukuku ifade etmekte kullanılır. Doğu Roma İmparatorluğunun 1453'te yıkılmasına kadar geçen süredeki hukuk da Roma Hukuku'dur, fakat Bizans Hukuku adıyla da anılır.

- ✓ Corpus Iuris Civilis: MS 529-534 yılları arasında Doğu Roma İmparatoru I. Iustinianus

tarafından hazırlatılan Roma Hukuku konusunda en kapsamlı külliyyattır.

✓ Roma Hukuku'nun İlkeleri

Roma Hukuku'nun kavramsal yapısını anlayabilmek için başvurulabilecek kaynak Institutiones'lerdir. "Kurumlar" anlamına gelen Institutiones, Roma Hukuku kurumlarının nasıl anlaşılıp uygulanması gerektiği hakkında bir başlangıç kitabıdır.

Roma'da hukuk okullarında, hukuk eğitime giriş amacıyla hazırlanmış Institutiones'lerden günümüze intikal etmiş olan büyük hukukçu Gaius'un, Corpus Iuris Civilis'te yer alan Institutiones'lere de kaynaklık etmiştir: Yapıt hukuk kurum ve kavramlarını genelden özele gidecek şekilde ortaya koyar.

Gaius'un Institutiones'i, kişiler (personae), şeyler (res) ve davalar (actiones) olmak üzere üç bölümdür.

Gaius için kişiler (personae), haklara ve borçlara ehil olan hukuk öznelerini kapsayan bir kavramdı.

Roma Hukuku'nda kişi, farklı statülerle farklı hukuki kapasitelere bağlanmış kimseleri ifade eden bir kavramdır.

Gaius, üç kategori insanı birbirinden ayırır: Köle, vatandaş ve aile reisi.

Köle: Roma'da "köle" hâlini almanın birçok sebebi vardı. Bunlardan en önemlisi, Roma hukuku dışındaki eski hukuklarda da olduğu gibi savaş esirliği idi. Savaşta esir düşen bir

yabancı ve onun alt soyu, onu esir eden veya satın alan Roma vatandaşının malıdır. imparatorluk döneminde, kölenin mallara sahip olmak ve borç yüklenmek anlamında hak ehliyeti yoktur; o bir eşya hükmündedir. Klasik sonrası dönemde ise, kölelerin sayılarının azalmasına bağlı olarak,

durumları özgür insanlarınkine yaklaşmıştır. Köle efendisi adına birtakım işlemler yaptığında, taahhütleri ve devir işlemleri geçersiz ancak iktisapları geçerlidir. Köle borç taahhüdü altına giremez, çünkü o bir hukuk öznesi değildir. Klasik dönem Roma hukukçuları, kölenin borcunu doğal borç olarak kabul etmişlerdir.

- **Doğal borç** ilişkisinde, alacaklı alacağını elde etmek için dava hakkına sahip değildir, ne var ki bu durum kimi hukuki sonuçların doğumuna engel de değildir. Örneğin borçlu borcunu yerine getirirse, sonradan bunun doğal borç olduğu gerekçesiyle onu geri isteyemez. Pek çok modern hukukta kumar borcu, doğal borcun bir örneği olarak yer alır.

Vatandaş: Özgür bir kimsenin Roma Hukuku'na göre hak sahibi olabilmesinin koşulu, onun aynı zamanda vatandaş da olmasıydı. Roma vatandaşlığı doğum yoluyla, azat etme ile ve tevcih yoluyla elde edilebilirdi. Roma vatandaşı ana babadan doğan çocuk Roma vatandaşı idi. Efendisi tarafından hukuki usullere uyularak azat edilen bir köle de vatandaş olabilirdi. Azat edilen eski köleyi özgür yapan efendisi değil Romalılarca devlet olarak tanınan topluluklara dahil oldukları için özgür sayılanlara, senato veya imparatorlar vatandaşlık tevcih edebilirlerdi.

Aile Reisi (pater familias): Roma aile hukukunda aile (*familia*) kavramı, günümüzdekinden farklı olarak bir aile reisinin (*pater familias*'ın) egemenliği (*patriapotestas*) altındaki kişilerin topluluğunu ifade ederdi. Bu kişilerin aralarında kan bağı olabileceği gibi; aileye evlat edinme yoluyla katılanlar veya bir aile reisinin bir başka aile reisinin egemenliği altına girmesi durumlarında olduğu gibi kan bağı olmayabilirdi de. Roma şehir devletinde, aile içinde hak ehliyetine sahip olan da egemenlik altında olanlar değil, aile reisiydi. Aile reisi hayatta ise yaş ve cinsiyete bakılmaksızın çocuklar ve aile hâkimiyetindeki kadınlar, kölelere benzer biçimde hak ehliyetinden yoksundurlar.

✓ **Pandekt Hukuku**

11. yy.'ın sonlarında İtalya-Bologna'da başlayan Roma hukuku çalışmaları neticesinde, Ortaçağ sonlarına doğru Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan Roma hukukunun iktibas, 19. yy.'daki kanunlaştırma hareketlerine dek sürmüştür. Bu süreçte ortak hukuk (*ius commune*) olarak da kullanılan Roma hukuku, *Corpus Iuris Civilis*'in en önemli bölümü *Digesta*'nın Yunan dilindeki karşılığıyla Pandekt hukuku şeklinde de ifade edilmiştir. 16.yy.'dan itibaren Pandekt hukuku deyimi, Roma hukukunun Alman kültürünün egemen olduğu ülkelerde ve toplumlarda doktrin ve uygulama yoluyla aldığı biçim için kullanılmıştır.

1495 yılında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunun en yüksek yargı organı, kural olarak Roma Hukuku'na göre karar verileceğine; Cermen örf adet hukukuna, ancak böyle bir örf adet kuralının varlığının kanıtlanması halinde başvurulabileceğine hükmetti. Böylece Pandekt Hukuku, bir yandan Almanya'da Roma Hukuku'nun benimsenmesi, öte yandan Roma Hukuku'nun Cermenleşmesi gibi iki işlevli bir süreci ifade eder oldu. Bugün Kara Avrupası'nda uygulanan hukuk büyük ölçüde Roma-Cermen Hukuku'ndan etkilenmiş, birçok kurum Roma-Cermen Hukuku'ndaki esaslar çerçevesinde uygulanmaya gelmiştir.

▪ **Anglo-Amerikan Hukuk Sistemi İngiliz Hukuku**

Kıta Avrupası hukuk sisteminden farklı olarak İngiliz Hukuku genel kavramlara ve bağlantılı oldukları yasalara değil, örnek olay gruplarına ve bunların konu edinildiği yargı kararlarına dayalıdır.

İngilizler için hukuk kuralı, Roma - Cermen geleneğinkinden farklı bir anlam taşır. Hukuk kuralı, yasama etkinliğinin sonucu olarak ortaya çıkmış genel ve soyut bir düzenlemeyi değil; kimi örnek yargı kararlarında işlenen çözümleri ifade eder.

Bu durum İngiliz Hukuku'nun tarihsel olarak üç kaynağa dayalı olarak gelişmesiyle ilgilidir. Bunlar Common Law (Ortak Hukuk), Equity (Hakkaniyet) ve Statute Law (Yasa Hukuku) olarak ifade edilirler.

Common Law: İngiltere tarihinde Common Law, İngiltere'yi işgal eden Norman Krallarının adalet

hizmetlerini görmek için gezici yargıçlar atamalarıyla başlar. Bu yargıçların birbirlerinden farklı kararlar vermeleri sonucu yargı birliğini tesis etmek amacıyla 12. ve 13. yüzyıllarda bazıları temyiz işlevi de yüklenen yeni merkezî mahkemeler kuruldu. Bu mahkemeler Krallığın ortak hukukunu yani Common Law'ı inşa etmek üzere yargılamalarını temel bir ilkeye dayandırmayı kararlaştırdılar: Örnek kararların bağlayıcılığı... Örnek kararların mahkemeler için bağlayıcı oluşu, Common Law'ı ta en başından bir içtihat hukuku olarak belirledi.

Equity: Equity'nin tarihsel doğuşu, Common Law mahkemelerinde adalet bulamayanların Kral'a başvurmaları, Kral'ın da bu işlevi Lord Chancellor'a havale etmesiyle ilişkilidir. Lord Chancellor'a yapılan başvurular giderek bir Lord Chancellor mahkemesinin (Court of Chancery) doğumuna yol açtı. Bu mahkemelerde dava açabilmek için dilekçe hazırlamak yeterliydi. Bu mahkemelerde biçimsel hukuktan çok vicdani kanaate ağırlık veren bir yargılama tarzı gelişmekle kalmadı, Common Law'da bulunmayan vakıf (trust) gibi yeni hukuki kurumlar da ortaya çıktı.

Statute Law: İngiliz Hukuku'nun örnek yargı kararlarından sonraki hukuk kaynağı yasalardır. İngiliz Hukuku'nda başlıca iki tür yasal düzenleme bulunur: Parlamantonun yasa olarak kabul ettiği metinler ile bu birincilerin uygulanma usul ve esaslarını gösteren ikincil düzenlemeler. Gene belirtilmelidir ki, İngiliz Hukuku bilinen anlamıyla yazılı bir anayasaya dayanmaz. İngiliz Anayasası denildiğinde bundan, yasa veya içtihat kaynaklı bir takım ilkeler ile 1215 tarihli Magna Carta gibi bazı tarihsel belgeler anlaşılır. Bu ilkeler vatandaşların temel özgürlüklerinin güvenceleri ve kamu otoritelerinin yetkilerini keyfi kullanmalarına karşı öngörülmüş sınırlamalardır.

- ✓ Magna Carta Libertatum: 1215 tarihinde Papa III. Innocent, Kral John ve baronları arasında imzalanmıştır. Kralın bazı yetkilerinin sınırlandırılmasını ve hukuk kurallarının kralın iradesinden daha üstün olduğunu ilan ediyordu. Magna Carta Kralın keyfi vergi salamayacağını; yargılamanın aleni olarak yapılacağını; yasal dayanağı olmadan tutuklama ve sürgüne göndermeye başvurulamayacağını ve soylulardan oluşan bir kurulun Kralın Magna Carta'ya uygun davranıp davranmadığını denetleyeceğini hüküm altına alıyordu.

Amerikan Hukuku

Bağımsızlıklarını ilan edip federal bir çatı altında birleşerek Amerika Birleşik Devletlerine dönüşecek olan İngiliz kolonileri ilkel sayılabilecek bir hukuki düzene sahiptiler. Hukuk bazı kolonilerde İncil'e dayandırılmış, bazılarında ise yargıçların insafına terkedilmişti. Üstelik 17. yüzyıl Amerika'sında yazılı hukuk birey özgürlüklerini sınırlandırmaya eğilimli bir tehdit kaynağı olarak algılanıyordu.

Common Law Kuzey Amerikan hukuk kültürünün de temeli oldu. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilan yılı olan 1776'yı esas alırsak Amerika'da kabul edilen İngiliz Common Law'ı, 1776 yılında İngiltere'de geçerli olan Common Law idi. Ancak bu tarihten sonraki gelişimi, Kuzey Amerika toplumunun isteklerince biçimlendirilip farklılaştı. Benzer bir nitelime Amerikan Hukuku için de bir kaynak niteliği taşıyan Equity için de geçerlidir. Amerika'da İngiltere'deki gibi kilise mahkemeleri olmadığından, Amerikan equity mahkemeleri kilise mahkemelerinin baktığı işlere de bakıp örneğin boşanma, evliliğin iptali gibi aile hukuku konularında gelişkin bir içtihat ortaya koyabilmiştir.

Amerikan Hukuku'nun mahkeme içtihatları ve yasama olmak üzere iki temel kaynağı vardır.

Mahkeme İchtihatları: Amerika Birleşik Devletleri bir federal devlettir. Eyaletlerin kendi yasaları ve yargı düzeni bulunur. Amerikan Hukuku'nda da İngiliz Hukuku'ndan kökenlenen önceki örnek kararların sonrakiler için bağlayıcı olması ilkesi geçerlidir.

Yasama: Amerika Birleşik Devletlerinin federal yapısı, yasama alanında da sonuçlarını doğurur. Bu yüzden Amerikan yasalarının bir kısmı federal diğer bir kısmı ise Eyalet yasalarıdır. Aralarındaki uyum ve denge, geniş ölçüde A.B.D. Anayasası ve onun mahkemelerce yorumu üzerinden sağlanır. Anayasa, yalnızca bir üst hukuk normu olmaktan daha fazla işlev görür. Yasaların anayasa uygunluğunun denetimi aynı zamanda ülkedeki hukuk birliğini sağlamanın da bir aracıdır. Anayasa'yı yorumlamada nihai yetki **Yüksek Mahkeme**'ninindir. Yüksek Mahkeme, Anayasa'nın herhangi bir bölümü ile çatışan federal yasayı kaldırabilir.

Sosyalist Hukuk Sistemi

- Sosyalist Hukuk, Marksist düşüncenin özel bir yorumuna dayalı olarak tasarlanmış bir hukuk düzenini ifade eder.
- Marx, Mülk sahibi sınıflar ile mülksüz sınıfların yasa önünde eşitliği temelinde kurulan burjuva hukukunun gerçek eşitliği sağlayamayacağını; olsa olsa eşitsizliği haklı göstermeye yarayacağını vurguluyordu. Karl Marx'ın kendisi kapitalist toplumun burjuva hukukuna alternatif olabilecek bir sosyalist hukuk kuramı geliştirmiş değildi. Onun kuramsal hedefi, alternatif bir hukuk sistemi inşa etmekten çok var olanın perdelediklerini açığa çıkartmaktır. Ne var ki, Sovyetler Birliği ve sonra diğer Doğu Bloku ülkelerinde devlet ve toplum düzeni kurulurken ortaya çıkan hukuk Marksist düşüncenin eleştirel kavramları ile meşrulaştırılmaya girişildi.

Sovyetler Birliği Hukuku

Marksist anlayışa göre, yasa olarak ortaya çıkartılan şey, egemen sınıfın istemlerinden hukuki bir metinde dile gelmesinden başka bir şey değildir. Hukukun işlevi, egemen sınıfın, örneğin, kapitalist düzende kapitalistlerin, sosyalist düzende emekçilerin varlığını sağlamak ve mülkiyet ilişkilerini buna uydurmaktır. Buna göre hukuk düzeni de temeli sınıf çıkarlarınınca belirlenmiş mülkiyet ilişkilerinin tesis edilip sürdürülmesine hizmet eden bir üst yapı kurumudur.

Sosyalist toplum düzenine ulaşılmasından önceki tarihsel aşamalarda hukuk hep sömürücü sınıfların yararlarına hizmet edegelmiştir. Diğer bir söyleyişle sosyalist toplum aşamasına gelene dek hukuk, sömürücü sınıfların üretim araçları üzerindeki denetimini tesis edip sürdürmüştür. İşçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi ile birlikte hukuk bu kez, toplumdan sömürü ilişkilerinin tasfiyesi ve işçi sınıfının kazanımlarının korunması için var olacaktır. Gerek eski sosyalist, gerekse hâlen sosyalist olan ülkeler anayasalarında sosyalist hukuk başlıca üç temel ilkeye dayandırılmıştır:

Sosyalist Demokrasi ilkesi: Siyasal iktidarın, işçi sınıfı ve onun partisinin önderliğinde, biçimsel burjuva demokrasisini yıkıp emekçilerin egemenliğini kuran, işçi sınıfı ve müttefiki toplumsal sınıflar eliyle kullanılması olarak tarif edilmiştir. Sosyalist hukukun varlık sebebi üretim araçlarının kolektif mülkiyetini tesis etmek; diğer ekonomik ve kültürel koşullara uygun bir toplum düzenini ayakta tutarak sınıfsız ve devletsiz, dolayısıyla da hukuksuz bir toplumu inşa edebilmenin önünü açmaktır.

Sosyalist Yasallık ilkesi: Sosyalist toplum ilişkilerinin oluşturulması için araçsal bir değer taşıyan hukuka, ilgililerin itaati anlamına gelir. Söz konusu ilke, hem yurttaşlar hem de yasa koyucu için bağlayıcıdır. Yurttaşlar yönünden hukuka itaat, yasa koyucu yönünden ise sosyalist düzenin ilkelerine uygun yasama faaliyeti anlamına gelir. Öte yandan bu ilke, iktidar partisinin yargıya ve diğer kurumlara karışabilmesini meşrulaştıran bir araç işlevi de görmüştür. Mahkemelerin parti politikasına uygun hareket etmeleri de "sosyalist yasallık" ilkesinin bir gereğidir. Sosyalist yasallığın kapsamını ve içeriğini, iktidarın işçi sınıfı adına sahibi olan komünist partisi saptar.

Demokratik Merkezizcilik: İktidardaki komünist partisinin ve sosyalist devletin yönetim ve düzenleme ilkesidir. Demokratik merkezçilik ilkesinin sonucu olarak, alt derece mahkemeler üst derece mahkemelerin işlemleri ile bağılıdır.

Mülkiyet Biçimleri:

Sosyalist hukuk sistemi, aslında çoğu temel kavramıyla Roma Hukuku unsurları taşır. Onu ayrı bir hukuk sistemi yapan temel iki özellik **araçsalcılığı** ve mülkiyet biçimleri konusundaki farklılığıdır.

✓ **Araçsalcılık (enstrümantalizm):** Hukuku, salt toplumsal değişimin bir aracı olarak gören; onun kendine özgü bir doğası olduğunu yadsıyan hukuk ideolojisi. Araçsalcılığın bir diğer sonucu da, hukukun bağımsız bir değer taşımadığı; olsa olsa istenilen düzeni tesis etmek gibi bir araç-değere yönelik olabileceği, yoksa ortak hayır, adalet ve özgürlük gibi amaç-değerlere yönelik bir değer taşımadığı yolundaki ahlaki tutumdur.

Sovyet yönetiminin kuruluşunda **kollektifleştirme** önce toprak mülkiyetinde başlamış, oradan sanayi ve ticaret alanına yaygınlaşmış; çözülüşünde özelleştirme tarım topraklarından başlayıp, doğal kaynaklar ve endüstriyel alana yayılmıştır.

a. Devlet Mülkiyeti

Devlet mülkiyeti, bütün halkın malı anlamına taşır; yani Devlet bu malların yöneticisidir. Sovhozlarda, üretim araçları bütünüyle devlete ait olduğundan, devlet toprağın sahibi sayılmakta, orada çalışanlar ise ücret karşılığında çalışmaktaydılar.

b. Kollektif Çiftlik Mülkiyeti

Bu kategoride kolhozlar yer almaktadır. Kolhozlar, devlet denetiminde tarımsal üretim yapılan kooperatif çiftliklerdir. Buralarda bulunan canlı ve cansız mallar ile tesisler ve üretilen ürünler kolhozların ve kooperatif örgütlerinin ortaklaşa mülkiyetindedir. Kolhozların elindeki topraklar, süreye bağlı olmaksızın kooperatif örgütlerine terk edilir. Böylece bu tür toprakların çıplak mülkiyeti devlete ve yararlanma hakkı kolektif çiftlik tüzel kişiliğine ait olmuş olur. Bu niteliğinden ötürü kolhoz kendine özgü bir mülkiyet biçimidir. Devlet, sovhöz işletmelerinin üretimini istediği gibi kullandığı halde, kolhozlar ürünlerini kendi mallarınıymış gibi tek başlarına kullanmaktadırlar.

c. Kişisel Mülkiyet

SSCB döneminde bireyler, maddi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kişisel mülkiyet hakkına sahiptiler. Ancak kural olarak bireyler, kişisel mülkiyet konusu malı çalışmadan, gelir elde etme aracı olarak kullanamazlardı.

d. Özel Mülkiyet

Kişisel mülkiyet ile özel mülkiyet arasındaki fark, bir malın tahsis edilme amacıdır. Yani bir nesne, malikin ve ailesinin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılıyorsa kişisel mülkiyet; aynı nesne gelir elde etmek için kullanılıyorsa özel mülkiyet kategorisindedir. Örneğin, bir dikiş makinesinin maliki, bu makine ile kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak elbiseler dikiyorsa makine üzerindeki mülkiyeti kişisel; makineyle diktığı elbiseleri semt pazarında kar elde edecek şekilde satıyorsa makine üzerindeki mülkiyeti özeldir.

Sovyet Hukuku'nda özel mülkiyet dolaylı olarak kabul görmüştü. Sosyalist ekonomi yanında çiftçilerin ve zanaatkarların salt kendi kişisel çalışmalarına dayanan küçük ölçekli ekonomileri kabul ediliyordu. Bu çerçevede, kolektif çiftliklerde çalışan her çiftçi ailesinin, kolektif çiftlikten sağladığı gelirden başka, küçük bir toprak parçasını, kişisel mülkiyet olarak elinde bulundurabileceği, bu toprak parçası üzerinde konut sahibi olabileceği, çiftlik ve kümes hayvanlarına ve küçük tarım araçlarına malik olabileceği ve bu mülkiyet alanının kolektif çiftlik statüsünde gösterileceği kabul edilmişti. Kişisel kullanma için elde bulundurulabilen, süresiz ve karşılıksız yararlanma hakkının konusu olan bu toprak parçası genellikle 2,5 ile 5 dönüm arasında değişirdi. İşte bu özel ekonomi alanında, kişisel mülkiyete konu olan toprak, tarım araçları ve hayvanlarla gelir getirici bir özel mülkiyet ilişkisi tanınmış oluyordu

TÜRK HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ İslam Hukuku

- Osmanlı Türkleri İslam dinine mensup olduklarından özel hukuk alanında uygulanan hukuk İslam Hukuku idi.
- Kamu hukuku alanında da İslam Hukuku etkisi görülse de esas olarak Osmanlı'da kamu hukuku örfi hukuka dayanmakta idi.
- "İslam Hukuku", görece modern zamanlara ait bir terimdir. İslam dininin ilk tebliğ yıllarında hicret döneminde, dört halife devrinde ve sonrasında "İslam Hukuku" gibi ayırıcı bir ifadeye rastlanmaz. Ayırma vurgu yapmak, modern dönemin bir ürünüdür. "İslam Hukuku" terimi **Şeriat** olarak da bilinen ve İslam dinince vazedilmiş ilahi ilkeleri ifade etmekte de kullanılır. Gene terim, modern döneme kadar **fıkıh** olarak bilinen "Hukuk Bilimi" kavramına karşılık olarak da kullanılmaktadır.

Şeriat: İslam dini açısından dar anlamda Şeriat, İslam dinini belirleyen ilahi buyrukların toplamıdır. Geniş anlamda kullanıldığında ise insanın toplumsal varoloğunu sürdürmesinin koşullarını, yani "hukuk düzeni"ni ifade eder.

Fıkıh: İslam Hukuk Bilimi şeriatın belirli hiyerarşik kaynaklardan saptanacağı kabulüne dayanır. Edille-i Şer'iyye (şer'i deliller) olarak da adlandırılan bu kaynakların neler olduğu ilk ikisi dışında **mezhepler** arasında tartışmalıdır. İlk ikisi yani Kitap ve Sünnet ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlıdır.

- Sünni mezhepleri benimseyen hukukçulara göre İslam Hukukunun kaynakları; Kitap (Kur'an) ve Sünnet'ten başka icmâ, kıyas, istihsan, maslahat (mesâlih-i mürsele), örf'tür.

İcma, fakihlerin bir sorun karşısında aynı çözüme ulaşmalarıdır.

Kıyas (örnekseme, analogi), belirli bir sorunu çözmek için, ona çok benzeyen başka bir sorunun çözümüne uygulanan hükmü benzeterek uygulamaktır.

İstihsan, daha önce karşılaşılmamış bir durum ortaya çıktığında fakihin kendisine uygun gelen ve genel kuralın istisnası olarak kıyasen hüküm kurmasıdır. İstihsana örnek olarak, çalıştırıldıkları halde aç bırakılan kölelerin, bir şahsın devesini çaldıktan sonra kesip yemeleri üzerine Halife Ömer'in kölelerin hırsızlık suçundan ellerinin kesilmesine hükmetmek yerine onları suçsuz sayıp, köle sahibini deve sahibine, devenin değerinin iki katı kadar tazminat ödemeye mahkûm etmesi verilebilir

maslahat (mesâlih-i mürsele), kaldırılmasında zorunlu ve kamusal yarar bulunan bir güçlüğü kaldırmak için hükmolunan çözümdür.

Örf ise toplumunun benimsediği, alışageldiği ve günlük yaşayışında uymak zorunda hissettiği davranış tarzlarıdır.

▪ Klasik İslam Hukuk Bilimi Şeriatı üç ana bölümde incelemişlerdir:

1. *İbâdât* (ibadetler): İbadet İslam'da, genel olarak Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla gerçekleştirilen olumlu ve olumsuz eylemleri kapsar. Dar anlamda ise ayet ve hadislerde özel şekil ve şartları belirlenen ritüellerin uygulanması kastedilir. Müminlerin namaz, oruç, hac gibi farizeleri yerine getirmeleri ibadetlerle ilgilidir.

2. *Muâmelât* (işlemler): İnsanlar arasındaki doğumdan ölüme dek her tür ve düzeydeki toplumsal ilişki, bu bölümde incelenir. Sözleşme, miras, evlenme, boşanma, tazminat ve benzeri işlemler bu bölüm altında incelenmiştir. Devletlerarası ilişkiler de kişiler arası ilişkilere kıyasen hukuk konusu yapıldığından, onlar da bu bölüme dahil olurlar.

3. *Ukûbât* (ceza hukuku): İslam Hukuku'nda, işlenen ve suç sayılan fiiller ile bunlara uygulanacak yaptırımları gösteren kısma "ukûbât" denilir. Bu bölüm bedeni, mali veya caydırıcı bazı cezai hükümleri kapsar. İslam ceza hukukunda suç sayılan bir fiil ya Allah'ın haklarına (Hakullah) karşı ya da kişilerin haklarına karşı (Hakk-i Ademi) işlenmiş kabul olunur. Kısas, had ve ta'zir olmak üzere üç de yaptırım grubu vardır.

✓ Kısas, öldürme, yaralama ya da bir uzvun kullanılamaz hale getirilmesi ile sonuçlanan fiillerin bilerek ve isteyerek (kasten) işleyen faillerinin, kadı kararıyla işledikleri suçun aynısına maruz bırakılarak cezalandırılmasıdır.

✓ Allah'ın haklarına karşı işlenen suçlara ise hadd cezası uygulanır. Hadd cezası Kur'an'da yer alan zina, hırsızlık, kazf (zina iftirası), yol kesme (kat'ül târik) suçları ile sonradan icma ile bu kapsama sokulan hamr (ekşime sonucu alkol içeren içkiler) içme suçlarına karşılık gelen yaptırımları topluca ifade eder. Kur'an'da zinanın seksen değnek ile cezalandırılması buyurulmuş iken, sonradan gene icma ile, değnek vurma cezası recme dönüştürülmüştür. Recm, suçlunun taşlanarak infaz edilmesidir ve Musevi hukukuna dek tarihi izlenebilen bir yaptırımdır.

✓ Kısas ve Hadd kapsamında yer almayıp, örneğin dolandırıcılık, evrakta sahtecilik, şantaj, yalancı tanıklık gibi suç ve ceza olarak belirlenmeleri kamu düzenine bırakılmış kimi fiillere ise ta'zir cezaları uygulanır.

**Osmanlı
Hukuku
Şer'iat ve
örf**

▪ Osmanlı İmparatorluğu, millet sistemi ile bir tür çok hukukluluğu başaramışken, çöküş döneminde adli kapütülasyonlara karşı hukuk birliği erişilemeyen bir özlem halini almıştır. Her şeye rağmen genellikle Osmanlı Hukuku'nun İslam Hukuku niteliği taşıdığı söylenir.

▪ Osmanlı Hukuku'nu, özellikle de kamu hukukunu belirleyen bir diğer nitelik onun aynı zamanda bir örfi hukuk oluşudur. Şer'iat'a göre Şa'ri (yasa koyucu) Allah olduğuna göre herhangi bir İslam hükümdarının kendisini yasa koyucu kabul etmesi mümkün değildi. Asli yasa koyucu niteliği taşımayan hükümdar, asli yasa koyucunun iradesinin gözeticisi ve koruyucusu olabilirdi ancak. Üstelik şer'i hükümlere göre hükümdarın fıkıh ve dinî ilimler alanında yeterli donanımı yoksa, kendisinin şer'i ahkama ilişkin bizzat hüküm ve tasarrufta bulunmaması gerekirdi. Ancak olması gerekenle fiilen olan arasındaki ayrım Osmanlı hukuk tarihinde de hükmünü icra etti: Hükümdarın kendi iradesine dayanarak şer'iat dışı alanda yasa koyma yetkisi anlamında, şer'i hukukun yanında bir de örfi hukuk ortaya çıktı. Bugünkü anlamıyla, geniş ölçüde kamu hukuku kapsamında yer alabilecek konularda padişah "kanunname", "emirname", "yasakname" gibi adlar altında yasama faaliyetinde bulunuyor; böylece örfi hukuk oluşuyordu.

Buradaki örf, günümüzde “örf ve âdet hukuku” derken kullandığımız örften farklı bir anlam taşır: Hükümdarın yasa koyması anlamına gelir. “Emirname”, “kanunname”, “yasakname” adlarıyla da anılan bu yasama faaliyetleri, aslında Osmanlı’dan önceki Türk devletlerinde de başvurulmuş bir yolun Osmanlı Hukuku’na yansımış biçimiydi.

- Sultanın yasama ve yürütme yanında yargısal yetkileri de vardır, ancak Osmanlı Hukuku yargılama erkini ilmiye sınıfına bırakmış; belirli ilimlerde eğitim görmüş alimlerin kadılık görevini yerine getirmesi kabul edilmişti. İslam Hukuku’na göre kadıların verdiği kararlar kesindi, ancak rüşvet aldıklarından yakınılmış ya da haksız bir hüküm vermişlerse, ilgilinin talebi üzerine verilen hüküm **kazaskerce** denetlenip gerekirse değiştirilirdi.
- Tanzimat’a kadar şer’i alanda içtihadî, örfî alanda yasa temelli bir hukuk varlığını sürdürdü. Osmanlı milletler sistemi özel hukuk alanında her milletin kendi hukuk veya örfüne göre ve kendi uyumazlığını çözmesine olanak tanıyordu. Gerek Osmanlı İmparatorluğu’nun dünya sistemindeki egemen konumunu yitirmesi, gerek ekonomisini üzerine oturttuğu toprak sisteminin çözülmesi, gerekse askerî, bilimsel ve devlet örgütü alanında yenilenme yeteneğinin hızlı yitimi hukuk sistemini işlevsiz kılmaya başlamıştı.

Tanzimat Dönemi

- 1800’lerin başlarında gerek özel hukuk, gerekse kamu hukuku alanının yapısı eskiden yanıt verdiği sorunlara yanıt veremez duruma gelmişti. Böylece Osmanlı toplumu çok geç kalarak da olsa Tanzimat’la beraber hukuksal kurumların modernleştirilmesine ilişkin düzenlemelere girişti. 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu’nda vatandaşların kanun önünde eşitliği ilkesi ilk defa beyan edilmiş ve ceza hukukunda keyfiliğin ortadan kaldırılacağı açıklanmıştır. 1856’da Islahat Fermanı ile eşit vatandaşlık hakları yönünde önemli adımlar atılmış, nihayet 1876’da modern anlamda bir anayasa, **Kanun-u Esasî** ile meclis ve meşrutî ilkeler kabul edilmiştir.
- 1850’lerin ikinci yarısından itibaren genellikle Fransız hukukundan iktibas edilen kanunlar söz konusudur. Böylece Türkiye’de Batı hukukunun benimsenmesi süreci başlamış oluyordu. Bir yandan da İslam Hukuku kaynaklı düzenlemeler yasalastırma aracılığıyla hukuk sisteminin unsuru olmaya devam ediyor, böylece kültürel bakımdan ikili bir görünüm ortaya çıkıyordu. İslam Hukuku’ndan yola çıkılarak yapılan bu özgün yasalastırmaların en önemlisi **Mecelle-i Ahkamı Adliyye**’dir (Osmanlı Medeni Kanunu).
- **Mecelle-i Ahkamı Adliyye (Mecelle):** 1868-1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen ve Hanefî mezhebinin medeni hukuka ilişkin fıkıh kuralları kodeksidir. Bir giriş ile onaltı bölümden oluşur ve 1851 madde içerir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yarım yüzyılında şer’i mahkemelerde, 1926 yılına dek Cumhuriyet mahkemelerinde, 20. yüzyılın sonlarına dek İsrail’de Müslümanlar arasındaki uyumazlıklarda uygulanmış ve hâlen Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nde Avusturya Medeni Yasası ile birlikte sınırlı olarak uygulanmaktadır.

Cumhuriyet ve Türk Hukuk Devrimi

- Osmanlı devleti özellikle Tanzimat’tan sonra adli kapitülasyonlardan kurtulmak için gerek yasalastırma, gerekse yabancı hukukun benimsenmesi alanında çok çaba göstermiştir. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkması üzerine dayatılan Sevr Antlaşması ile hem fiilen Osmanlı Devleti sona eriyor hem de adli kapitülasyonlar ve konsolosluk mahkemelerinin yetkileri genişliyordu. Anadolu’da başlatılan Kurtuluş Savaşı’nın zaferinden sonra, batılı devletlerle akdedilen Lozan Antlaşması ile her tür Kapitülasyon, bu arada Türkiye Cumhuriyeti’nin egemenliğini sınırlayan adli kapitülasyonlar da kaldırılmıştı.
- Adli kapitülasyonların kaldırılması, gecikmiş modernleşmenin tamamlanması amacı ile birlikte yürümüş, hukuk alanında köklü değişimi konu edinen Türk Hukuk Devrimi, hem bağımsızlığın kazanılması hem de modernleşme amacını birlikte yüklenmiştir. Hukuki **benimseme (resepsiyon, iktibas)**, bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan araçlardan en önemlisi olmuştur.
- Benimsemenin, hukuk devriminin ana niteliğini belirlemesindeki asıl etken Tanzimat’tan beri çözülememiş olan adli kapitülasyonlar sorunundan kurtulmak ve bu yolla tam bağımsızlığı sağlamaktır.
- 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu gerekçesinde kapitülasyon ve azınlıkların dini ayrıcalıklarının, ancak laik bir hukuk düzeninde anlamsızlaştırılabileceğini vurgulamaktaydı. Türk Medeni Kanununun 1926’da kabulünün bağımsızlığı güvencelendirme amacını da aşan sonuçları oldu:
 - İlk Türkiye böylelikle laik bir hukuk düzenine geçmiş oldu. Buna bağlı olarak, Türk hukuku Kıta Avrupası hukukunun bir parçası oldu;

- İkinci olarak, çok hukukluluktan çöküşle birlikte çok başlı hukuka evrilen yapı tasfiye edilerek hukukun birliği ve tekliği sağlanmış oldu;
- Üçüncüsü, Hukuku Aile Kararnamesi'yle başlayan çok eşli evliliğin yasaklanması ile tek eşli evliliğin kabulü başta olmak üzere aile düzeni ve evli kadının statüsünde kökten bir değişim gerçekleştirilmiş oldu.
- Dördüncüsü, ve daha kapsayıcı olanı Medeni Kanun ve onu izleyen benimsemelerle, modern hukuki düşünce ve hukuk kültürü de benimsenmiş oldu.
- 1926 ile başlayan ağırlıklı olarak benimsemeye dayalı hukuki modernleşmenin tek ürünü Türk Medeni Kanunu değildi kuşkusuz. Ancak Türk Medeni Kanunu özel hukuk alanında Ticaret Kanunu ve usul kanunları gibi diğer pek çok düzenlemenin temeli olan ana hukuki düzenleme niteliği taşıdığı; dahası medeni yasalar ilgili oldukları toplumun hukuksal kimliğini ifade ettikleri için, onun benimsenmesi neredeyse tek başına bütün bir hukuk devriminin yön ve içeriğini ifade etmektedir.

aofdersozetleri.com

4. ÜNİTE

YARGI ÖRGÜTÜ

- Kişilerin hukuk düzeni tarafından korunan hak ve menfaatlerinin ihlal edilmesi veya ihlal edilmesi tehlikesinin var olması halinde, bozulan toplumsal düzenin yeniden kurulabilmesi ve kişiler arasındaki menfaat dengesinin sağlanabilmesi için, hukuk kurallarının emrettiği yaptırımların devletin yetkili organları tarafından tespit edilmesi ve uygulanması gerekir. Zira devletin yasama ve yürütme gücü yanında diğer bir işlevi de yargıdır.
- Geniş anlamıyla yargı, yargı teşkilatını ve yargı organları tarafından yerine getirilen tüm işleri kapsar. Bağımsız ve tarafsız mahkemelerce somut bir hukuki uyuşmazlığın veya hak ihlalinin çözülmesi amacıyla genel ve soyut nitelikteki hukuk kurallarının, çeşitli yargılama usullerinin kullanılması suretiyle somut olaylara uygulanması ise dar anlamda “*yargı*” kavramı ile ifade edilir.
- Uyuşmazlıkların ortaya çıktıkları hukuk dallarının ve uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk kurallarının farklı olması, bu uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak usuli yöntemlerin de farklı olması sonucunu doğurmuştur. Yargı organlarıncı daha etkin hukuki korunma sağlanabilmesi bakımından, uyuşmazlıkların niteliğine, düzenledikleri hukuk dalına, uyuşmazlıkları çözmekle görevli mahkemelere ve bu mahkemelerde uygulanan yargılama usullerine göre “*yargı örgütü*” farklı “*yargı kollarına*” ayrılmıştır.
- Türk Hukuku’ndaki yargı kolları şu şekilde sıralanabilir: Adli yargı, İdari yargı, Anayasa yargısı, Askerî idari yargı, Askerî ceza yargısı, Mali yargı, Uyuşmazlık yargısı.
- **Bu yargı kolları arasında astlık üstlük ilişkisi bulunmamaktadır.** Her yargı kolu, kural olarak, ayrı bir mahkeme örgütlenmesine sahip olup bir yargı kolundaki görevli mahkemeler, kendi yargı kollarına giren dava ve işler hakkında nihai ve kesin karar verme yetkisine sahiptirler.

ADLİ YARGI

- Adli yargı, genel ve olağan yargı koludur, zira diğer yargı kollarının görev alanına girmeyen tüm dava ve yargısal işler adli yargıda çözülür. Adli yargı kolunda, ilk derece mahkemeleri ve Yargıtay olmak üzere iki dereceli bir yargılama sistemi kabul edilmiştir. Bununla beraber 5235 sayılı *Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun*’la (bundan sonraki açıklamalarda kısaca “Adli Yargı Teşkilat Kanunu” olarak ifade edilecektir) kurulması öngörülen bölge adliye mahkemeleri göreve başladığında ise adli yargı kolundaki mahkemeler üç dereceli hale gelecektir.
- Şu an için 15 tane Bölge Adliye Mahkemesi kurulmuş olmakla birlikte, bu mahkemelerde görev alacak hakim, Cumhuriyet savcısı ve diğer yardımcı personel sayısının yetersiz olması ve bina, araç gereç gibi altyapı ile ilgili ihtiyaçların tamamlanamaması nedeniyle Adalet Bakanlığınca göreve başlama tarihi henüz Resmî Gazete’de ilan edilmediğinden, **bölge adliye mahkemeleri fiilen göreve başlamamıştır.**
- Bölge adliye mahkemelerinin de göreve başlamasıyla birlikte, adli yargı kolundaki üç dereceli mahkeme sistemi aşağıdaki şekilde olacaktır:
 - Kişiler arasında doğan uyuşmazlık hakkında yargılama yapma ve uyuşmazlığı çözmeye yönelik olarak davanın esası hakkında karar vermekle görevli *ilk derece mahkemeleri*,
 - İlk derece mahkemesi kararlarının **istinaf incelemesini** yapmakla görevli ikinci derece *bölge adliye mahkemeleri*,
 - Bölge adliye mahkemesi ve bazı haller ilk derece mahkemesi kararlarının temyiz incelemesini yapmakla görevli *Yargıtay*.
- **İstinaf:** İlk derece mahkemelerince verilen kararların bölge adliye mahkemeleri tarafından Olgu ve hukuk yönünden incelenmesi (denetlenmesi) suretiyle düzeltilmesi, iyileştirilmesi veya iptal edilmesi amacıyla yönelik bir kanun yoludur.

İlk Derece Mahkemeleri

Adli Yargı Teşkilat Kanununa göre, adli yargı ilk derece mahkemeleri, hukuk ve ceza mahkemeleridir.

1. Hukuk Mahkemeleri: Hukuk mahkemeleri, **özel hukuk alanında** ortaya çıkan uyuşmazlıkların (örneğin boşanma, tazminat, alacak davası vb.) çözüldüğü ve karara bağlandığı adli yargı ilk derece mahkemeleridir. Hukuk mahkemeleri, genel ve özel mahkemeler olarak iki gruba ayrılabilir. Genel mahkemeler, bakacakları dava ve işler belli kişi ya da uyuşmazlık türlerine göre sınırlandırılmamış olan ve özel mahkemelerin görevine girmeyen bütün uyuşmazlıkları çözmekle görevli mahkemelerdir. Bu bağlamda **sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri genel mahkemelerdir.**

- Sulh hukuk, asliye hukuk ve asliye ticaret mahkemeleri tek hâkimlidir.
- Hukuk mahkemeleri her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu dikkate alınarak belirli ilçelerde kurulur. Bu mahkemeler kuruldukları il ve ilçenin adı ile anılır Eskişehir Asliye Hukuk Mahkemesi veya Sincan Sulh Hukuk Mahkemesi.
- Mahkemelerin yargı çevresi bulundukları il veya ilçe merkezi ile bunlara adli yönden bağlanan ilçelerin idari sınırlarına göre belirlenir. **Büyükşehir belediyesi bulunan illerde** yer alan ve o ilin adıyla anılan sulh ve asliye hukuk mahkemelerinin yargı çevresi, il veya ilçenin yargı çevresine bakılmaksızın, **Adalet Bakanlığının önerisi ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından belirlenir.**
 - **Yargı çevresi:** Bir mahkemenin yargı yetkisinin sınırlarını belirleyen idari ve coğrafi çevredir. Hukuk ve ceza mahkemelerinin yargı çevresi, kural olarak, bulundukları il merkezi ve ilçeler ile bunlara adli yönden bağlanan ilçelerin idari sınırlarıdır.
- İş yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde, hukuk mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturularak bu daireler numaralandırılabilir Eskişehir 1. 2., ve 3. Sulh Hukuk Mahkemesi). Bu **daireler arasındaki iş dağılımı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından** belirlenir. Buna paralel olarak, **bir hukuk mahkemesinin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi de Adalet Bakanlığı'nın önerisi üzerine**, coğrafi durum ve iş yoğunluğu ölçütlerine göre, **Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca** belirlenir.
- **Anayasa'ya göre, mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri ile yargılama usulleri kanunla düzenlenmelidir.**
- Genel mahkemeler yanında, özel bir kanunla kurulan ve bakacakları dava ve işler belirli kişiler veya uyuşmazlık türleri ile sınırlandırılmış bulunan mahkemeler ise **özel mahkeme (uzmanlık mahkemesi)** olarak adlandırılır. Hukuk mahkemeleri arasındaki özel mahkemeler, asliye ticaret mahkemesi, aile mahkemesi, tüketici mahkemesi, iş mahkemesi, icra mahkemesi, kadastro mahkemesi, fikri ve sınai haklar hukuk mahkemesi, denizcilik ihtisas mahkemesi olarak özetlenebilir.
- Özel mahkemelerin bakmakla görevli oldukları davalar ise kendi kanunlarında belirlenmiştir; örneğin, tüketici mahkemesi Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'dan doğan tüketici uyuşmazlıklarını çözmekle görevlidir.
- Özel mahkemeler de tek hâkimlidir. Bir yerde özel mahkeme kurulmamışsa, özel mahkemenin görev alanına giren dava ve işlere, özel mahkeme sıfatıyla, **o yerde görevli asliye hukuk mahkemesi tarafından bakılır.**

Ceza Mahkemeleri: Ceza mahkemeleri **kanunların suç saydığı** fiil (davranış) veya işlemlerin gerçekleşmesi halinde, suç işleyenlerin yargılanması ve suçlu bulundukları takdirde alacakları cezaların belirlenmesi için açılan davalara bakmakla görevlidirler. **Ceza mahkemeleri de genel ve özel ceza mahkemeleri olarak iki gruba ayrılabilir.** Adli Yargı Teşkilat Kanunu'na göre, **ceza yargısındaki genel mahkemeler, sulh ceza, asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleridir. Sulh ceza ve asliye ceza mahkemeleri tek hâkimlidir. Ağır ceza mahkemesinde ise bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur.**

- Ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde **Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur.** İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde ceza mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır. Ceza mahkemeleri bulundukları il veya ilçenin adı ile anılır.
- Ceza mahkemelerinin yargı çevresi, bulundukları il merkezi ve ilçeler ile bunlara adli yönden bağlanan ilçelerin idari sınırlarıdır. **Ağır ceza mahkemeleri ile büyükşehir belediyesi**

bulunan illerde, büyük şehir belediyesi sınırları içerisindeki il ve ilçenin adı ile anılan sulh veya asliye ceza mahkemelerinin yargı çevresi, il veya ilçe sınırlarına bakılmaksızın **Adalet Bakanlığının önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenir**. Coğrafi durum ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak **bir ceza mahkemesinin kaldırılmasına veya yargı çevresinin değiştirilmesine**, özel kanunlarında yargı çevresi belirtilmemiş olan diğer ceza mahkemelerinin yargı çevresinin belirlenmesine, **Adalet Bakanlığının önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca karar verilir**.

- Özel ceza mahkemelerinin (uzmanlık mahkemelerinin) kuruluşu ile görev yetkileri özel kanunlarda düzenlenmekte olup, bu mahkemeler özel kanunlarla belirlenen dava ve işleri görür. Özel ceza mahkemeleri, çocuk mahkemesi (5395 s. Çocuk Koruma Kanunu), trafik mahkemesi (Karayolları Trafik Kanunu), fikri ve sınai haklar ceza mahkemesi ve icra ceza mahkemesidir (İcra ve İflâs Kanunu)
- Ceza yargısında görev yapan genel ve özel mahkemeler yanında, her il merkezi ve ilçede, o il veya ilçenin adı ile anılan bir Cumhuriyet Başsavcılığı kurulur.
- Cumhuriyet Başsavcılığında, bir Cumhuriyet başsavcısı ve yeteri kadar Cumhuriyet savcısı bulunur.
- Cumhuriyet başsavcılığı, kamu davasının açılmasına yer olup olmadığına karar vermek üzere soruşturma yapmak veya yaptırmak; kanun hükümlerine göre, yargılama faaliyetlerini kamu adına izlemek, bunlara katılmak ve gerektiğinde kanun yollarına başvurmak; kesinleşen mahkeme kararlarının yerine getirilmesi ile ilgili işlemleri yapmak ve izlemek ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla görevlidir.

Bölge Adliye Mahkemeleri

- Bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen yerlerde, **Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur**.
- Bölge adliye mahkemelerinin yargı çevrelerinin belirlenmesine, değiştirilmesine veya bu mahkemelerin kaldırılmasına ise **Adalet Bakanlığının önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu karar verilir**.
- Bölge adliye mahkemelerinin asli görevi, adli yargı **ilk derece mahkemelerince verilen ve kesin olmayan hüküm ve kararlara karşı** yapılacak istinaf başvurularını inceleyip karara bağlamak ve kanunlarla verilen diğer işleri yapmaktır.
- Bölge adliye mahkemeleri, başkanlık, başkanlar kurulu, daireler, bölge adliye mahkemesi Cumhuriyet başsavcılığı, bölge adliye mahkemesi adalet komisyonu ve müdürlüklerden oluşur.

Yargıtay

- Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merci olup, Anayasa ve diğer kanunlara göre görev yapan bağımsız bir yüksek mahkemedir. Kanunla gösterilen belli davalara ise ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.
- Yargıtay'ın asli fonksiyonu, adli yargı alanında çözüme bağlanan dava ve işler bakımından, **ülkede hukukun aynı şekilde uygulanmasını ve hukuk birliğini sağlamaktır**.
- Yargıtay'ın kuruluşu ve çalışma usulleri 2797 sayılı Yargıtay Kanunu ile düzenlenmiştir.
- Yargıtay'da **yirmi üç hukuk, on beş ceza dairesi** ve her dairede bir **daire başkanı** ile yeteri kadar üye bulunur. Yargıtay'da ayrıca yeteri kadar **tetkik hâkimi** bulunur.
- Tetkik hâkimleri kurul ve daire başkanlarının kendilerine verecekleri dosya ve evrakı inceleyerek, kararlara ve yapılacak işlere ilişkin düşüncelerini içeren rapor düzenlerler.
- *Temyiz başvurusu üzerine inceleme Yargıtay'daki ilgili daire tarafından yerine getirilir.*
- **Dairelerin üstünde hukuk genel kurulu ve ceza genel kurulu bulunur.** Hukuk Genel Kurulu hukuk dairelerinin başkan ve üyelerinden, Ceza Genel Kurulu ise ceza dairelerinin başkan ve üyelerinden oluşur. Hukuk ve Ceza Genel kurullarının temel görevlerinden biri, Yargıtay dairelerince verilen bozma kararlarına direnen bölge adliye mahkemesi ve ilk derece mahkemesi kararlarının temyiz incelemesini yapmaktır (YK m. 15, I, 1). Bir diğer önemli görevi ise içtihatların birleştirilmesine karar vermektir.
- Yargıtay'ın bir diğer karar organı ise **Büyük Genel Kuruldur**. Yargıtay Büyük Genel Kurulunun görevlerinden bazıları, Yargıtay Başkanını, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını, daire başkanlarını ve Yargıtay üyelerinin katılması gereken kurullara gönderilecek üyeleri seçmektir. Ayrıca içtihat uyumsuzluklarını gidermek ve içtihatları birleştirmek de Genel Kurulun görevleri arasındadır.
- **Bir hukuk dairesi ile bir ceza dairesi arasındaki içtihat uyumsuzlukları Büyük Genel**

Kurulun içtihadı birleştirme kararlarıyla giderilir.

İDARİ YARGI

- İdari yargı, hukuka aykırı idari işlemlere karşı açılan iptal davaları veya idari eylem ve işlemlerden dolayı kişisel hakları doğrudan zarar görenler tarafından açılan tam yargı davaları ve kamu hizmetlerinin yürütülmesi için yapılan idari sözleşmelerden kaynaklanan (tahkime tâbi olmayan uyuşmazlıklara ilişkin) davaların görüldüğü yargı koludur. Örneğin, hakkında atama işlemi yapılan bir kamu görevlisinin, söz konusu idari işlemin hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmesi için idari yargı kolunda dava açması gerekir.
- İdari yargı kolunda görevli olan mahkemeler üç dereceye ayrılmıştır:
 - İlk derece *idare mahkemeleri* ve *vergi mahkemeleri*
 - İkinci derece *bölge idare mahkemeleri*
 - İdari yargının en üst yargı merci olan *Danıştay*
- Bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri, bölgelerin coğrafi durumları ve iş hacmi göz önünde tutularak Adalet Bakanlığına kurulur ve yargı çevreleri tespit olunur. Bu mahkemelerin kaldırılmasına veya yargı çevrelerinin değiştirilmesine ise ilgili bakanlıkların önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca karar verilir.
- Aynı yargı çevresinde birden fazla idare veya vergi mahkemesi kurulduğu takdirde, bu mahkemeler arasındaki iş bölümü de Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenir.

İlk Derece Mahkemeleri

İlk derece mahkemeleri İdare mahkemeleri ve Vergi mahkemeleridir.

1. **İdare Mahkemeleri:** Başka bir yargı merciine bırakılmayan iptal davalarını, tam yargı davalarını, tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar hariç, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davaları çözmekle görevli mahkemelerdir. Buna göre, idare mahkemeleri, vergi mahkemelerinin görevine giren davalar ve Danıştay'ın ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakacağı davalar dışında kalan idari davalara bakar.
 2. **Vergi Mahkemeleri:** Genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları ile tarifelere ilişkin davaları ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'un uygulanmasına ilişkin davaları çözmekle görevli ilk derece mahkemeleridir.
- İdare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri bir başkan ile yeteri kadar üyeden oluşur. Kurul halinde karar verilmesi gereken dava ve işlerde, mahkeme kurulu başkan ile iki üyeden oluşur. Ancak, kanunda öngörülen parasal sınırın altındaki iptal ve tam yargı davaları ile vergi davalarında tek hâkimle karar verilebilir.

Bölge İdare Mahkemeleri

- Bölge idare mahkemeleri, kendi yargı çevreleri içindeki idare ve vergi mahkemelerinin tek hâkimli olarak verdikleri kararlara yönelik itirazları inceleyerek kesin olarak karara bağlamak ve idare ve vergi mahkemeleri arasındaki görev ve yetki uyuşmazlıklarını kesin olarak karara bağlamakla görevlidir.
 - **İtiraz:** İdare ve vergi mahkemelerinin tek hâkimle verdikleri kararlara tebliğden itibaren otuz gün içinde bölge idare mahkemesinde karşı konulmasına imkân sağlayan bir hukuki çaredir.

Danıştay

- Danıştay, idare mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme (temyiz) merci olup, kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar .
- Danıştay, kanun tasarıları, kamu hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin imtiyaz sözleşmeleri hakkında görüş bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla da görevlidir .
- Danıştay, on dördü *dava*, biri *idari daire* olmak üzere on beş *daireden* oluşur.
- İdare mahkemeleri ile vergi mahkemelerince verilen nihai kararlar ve ilk derece mahkemesi

olarak Danıştay'da görülen davalarla ilgili nihai kararların temyiz incelemesi *Danıştay Dava Daireleri* tarafından yapılır.

- *İdari Dava Daireleri Genel Kurulu*, Danıştay İdari Dava Dairelerince verilen bozma kararları üzerine idare mahkemelerinin verdikleri direnme kararlarının ve idari dava dairelerinin ilk derece mahkemesi olarak verdikleri kararların temyiz incelemesini yapar.
- *Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu* ise Danıştay vergi dava dairelerince verilen bozma kararlarına üzerine vergi mahkemelerince verilen direnme kararlarının ve vergi dava dairelerinin ilk derece mahkemesi olarak verdikleri kararların temyiz incelemesini yapar.
- *İçtihatları Birleştirme Kurulu*, dava dairelerinin veya idari ve vergi dava daireleri genel kurullarının kendi kararları veya ayrı ayrı verdikleri kararlar arasında uyumsuzluk (çelişki) bulunması ya da birleştirilmiş içtihatların değiştirilmesi gerektiğinde, içtihadın birleştirilmesi veya değiştirilmesi hakkında karar vermekle görevlidir.

ANAYASA YARGISI

- Anayasa yargısı demokratik bir hukuk devletinin varlığı için gerekli yargı kollarından biridir.
- Anayasa yargısı, sadece kanunların anayasaya uygunluğu denetimini yapmakla yetinmemekte, aynı zamanda temel hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi halinde, kişilerin bireysel başvuru yolunu işleterek Anayasa ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamaktadır.

Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yapısı

- Anayasa yargısında görevli mahkeme Anayasa Mahkemesidir.
- Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, hem Anayasada hem de 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da düzenlenmiştir.
- Anayasa Mahkemesi **on yedi üyeden oluşur**. Üyelerin **üçü Türkiye Büyük Millet Meclisi, on dördü ise Cumhurbaşkanı tarafından** Anayasa'da öngörülen belirli yargı organları ile kurumların üyeleri veya belirli kişiler arasından seçilir.
- Anayasa Mahkemesi üyeleri **on iki yıl** için seçilirler. Bir kişi ikinci kez Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez.
- Üyeler **altmış beş yaş**ını doldurunca emekliye ayrılırlar.
- Anayasa Mahkemesi başkanı ve başkanvekilleri ise üyeler arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için seçilir. Süresi bitenler başkan ve başkanvekilleri yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri

Anayasaya uygunluk denetimi üç şekilde gerçekleşebilir:

1) Soyut norm denetimi: Anayasa Mahkemesi **kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün** veya bunların belirli madde veya hükümlerinin şekil ve esas bakımından, **Anayasa değişikliklerinin ise sadece şekil açısından** Anayasaya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davalarına bakmakla görevlidir.

Soyut norm denetiminde Anayasa'da öngörülen belirli kişiler tarafından doğrudan Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılması söz konusudur. Buna göre, **Anayasa Mahkemesinde doğrudan iptal davası açma hakkı, Cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir.** İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.

Doğrudan iptal davası açma hakkı, **esas yönünden** iptali istenen normun Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak **altmış gün** içinde kullanılmalıdır. Bu süre **şekil yönünden iptal taleplerinde on gündür**.

2) Somut Norm Denetimi: Görülmekte olan (derdest) bir davada, davaya bakan mahkeme uygulanacak kanun veya kanun hükmünde kararname hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi bulursa, itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi başvurusu ve Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakması suretiyle gerçekleşir. Anayasa Mahkemesi, itiraz başvurusunun kendisine ulaşmasından itibaren **beş ay** içinde kararını vermelidir. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır.

3) Bireysel Başvuru: Anayasa'ya göre, **"Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır."**

Anayasa Mahkemesinin Diğer Görevleri

- 1) Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Cumhuriyet başsavcı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyelerini, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanını görevleri ile ilgili suçlardan dolayı **Yüce Divan sıfatıyla yargılamak**,
- 2) **Siyasi partilerin kapatılmasına ve devlet yardımından yoksun bırakılmasına** ilişkin davaları karara bağlamak,
- 3) Siyasi partilerin mal edinmeleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunu denetlemek,
- 4) Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına, milletvekilliklerinin düşmesine ya da milletvekili olmayan bakanların dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verilmesi hâllerinde, Anayasa, kanun veya Türkiye Büyük Millet Meclisi iç tüzüğü hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak,
- 5) Mahkeme üyeleri arasından Anayasa Mahkemesi Başkanı ve başkanvekilleri ile Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekilini seçmek.

Anayasa Mahkemesinin Çalışma Usulü

- Anayasa Mahkemesi, iki *Bölüm* ve *Genel Kurul* halinde çalışır.
- Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az on iki üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır.
- Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulda bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerde karara bağlanır.
- Anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır.
- Anayasa Mahkemesi, *Yüce Divan* sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.
- Anayasa Mahkemesinde açılan *iptal davalarında*, kural olarak *kanunların esas ve şekil bakımından, anayasa değişikliklerinin ise şekil bakımından* Anayasa'ya uygun olup olmadığı denetlenir. Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı bakımından mümkün iken Anayasa değişikliklerinde ise teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmayacağı gibi daha sonra somut norm denetimi yoluyla da ileri sürülemez.

ASKERİ İDARİ YARGI

- Askerî idari yargı, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan yargı koludur.
Askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ise ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.
- **Askerî idari yargı tek dereceli olup, bu yargı kolunda görevli mahkeme Askerî Yüksek İdare Mahkemesidir.** Buna göre, asker kişileri ilgilendiren idari işlem ve eylemlerin yetki, sebep, şekil, konu veya maksat yönünden hukuka aykırı olması sebebiyle menfaatleri ihlal edilenlerin açacakları iptal veya tam yargı davaları, doğrudan doğruya ve kesin olarak Askerî Yüksek İdare Mahkemesinde karara bağlanır.
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

ASKERİ CEZA YARGISI

- Asker kişilerce işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve

görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakılır. Buna karşılık, **asker kişilerce işlenmiş olsa dahi, devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halükarda adli yargı kolunda görevli olan mahkemelerde görülür.**

- **Askerî ceza yargısındaki ilk derece mahkemeleri, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleridir.**

Askerî mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Disiplin mahkemeleri ise, asker kişilerin 477 sayılı Disiplin Mahkemelerinin Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun'da düzenlenen disiplin suçlarına ait davalara bakmakla görevlidir.

- Kural olarak olağan zamanlarda asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz. Ancak, savaş durumu bu ilkenin istisnasıdır.
- Askerî mahkemeler tarafından verilen karar ve hükümlerin temyiz incelemesi ise *Askerî Yargıtay*'ca yapılır. Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen ve kesin olmayan hüküm ve kararları inceleyip karara bağlamak; askerî yargı alanında hukuk birliğini sağlamak ve Askerî Yargıtay'ın kendi kurulları arasındaki içtihat uyumsuzluklarını gidermekle görevli ve yetkili bir üst mahkemedir. Ayrıca asker kişilerin kanunda gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak da Askerî Yargıtay'ca bakılır.
- Askerî Yargıtay üyeleri kendisine sunulan adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Mali Yargı

- Mali yargının amacı, kamu idarelerinin etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak çalışması ve kamu kaynaklarının öngörülen amaçlara ve kanunlara uygun olarak elde edilmesi, muhafazası ve kullanılması için gerekli denetimin gerçekleştirilmesi ve sorumluların hesap ve işlemlerinin kesin hükme bağlanmasıdır.
- Mali yargı kolunda görevli organ *Sayıştay*'dır. Sayıştay'ın hem *idari*, hem de *yargısal* görevleri bulunmaktadır.
- Anayasa'ya göre, Sayıştay, merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını, **Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek** ve ayrıca sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamakla görevlidir. Mahalli idarelerin hesap ve işlemlerinin denetimi ve kesin hükme bağlanması da Sayıştay tarafından gerçekleştirilir. Bununla beraber **vergiler, benzeri malî yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır.**
- İlgililer, Sayıştay'ın kesin hükümlerine karşı, kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde karar düzeltme yoluna başvurabilirler. Karar düzeltme bir kez talep edilebilir. Bu kararlar hakkında, ayrıca idari yargı yoluna başvurulamaz.

Uyuşmazlık Yargısı

- Farklı yargı kolları arasında ortaya çıkan yargı yolu uyumsuzluklarını gidermek amacıyla teşkil edilen yargı kolu uyumsuzluk yargısıdır. Anayasa'ya göre, adli, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyumsuzluklarını kesin olarak çözmekle görevli ve yetkili yüksek yargı merci *Uyuşmazlık Mahkemesidir*.
- Buna karşılık, diğer yargı mercileri ile Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyumsuzluklarında, Uyuşmazlık Mahkemesi değil, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.
- Uyuşmazlık Mahkemesi bir başkan ile on iki asıl, on iki yedek üyeden kurulur
- Uyuşmazlık Mahkemesinin başkanlığını, Anayasa Mahkemesinin kendi üyeleri arasından görevlendireceği bir üye yapar.
- Uyuşmazlık Mahkemesi, hukuk ve ceza bölümlerine ayrılır. Hukuk uyumsuzlukları *Hukuk Bölümünde*, ceza uyumsuzlukları *Ceza Bölümünde* karara bağlanır.
- *Uyuşmazlık Mahkemesi Genel Kurulu* ise hukuk ve ceza bölümlerinin birlikte toplanmasıyla oluşur.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ YARGISI

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) görevi, Türkiye'nin de 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylayarak tarafı olduğu "İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşmesi"nin taraflara yüklediği yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamaktır.
- Bu görev başlangıçta İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi arasında paylaştırılmışken, 1 Kasım 1998 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 11. Protokol ile bu görev AİHM'ye bırakılmıştır.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmecî devletlerin sayısına eşit sayıda hâkimden oluşmaktadır. Hâkimler, her bir sözleşmecî devlet için, o devlet tarafından gösterilen üç aday arasından Avrupa Parlamenterler Meclisi tarafından seçilir.
- Mahkemede görev alan hâkimler, Mahkemeye geldikleri devlet adına değil, kendi adlarına katılırlar.
- Altı yıl görev yapmak üzere seçilen hâkimler, daha sonra tekrar mahkeme üyeliğine seçilebilirler. Hâkimlerin görev süresi yetmiş yaşında sona erer.
- Kişilerin mahkemeye başvuru yapabilmeleri için **iç hukuk yollarını tüketmiş olmaları** gerekmektedir. Buna göre, iç hukuk yollarının tüketilmesi ve kesin bir karara ulaşılmışından itibaren **altı ay içinde** başvuru yapılmalıdır.
- Mahkemenin yargılama (resmî) dilleri İngilizce ve Fransızca olmasına rağmen, kişiler başvurularını sözleşmecî devletlerin dillerinden herhangi biri ile (söz gelimi Türkçe) yapabilirler.
- Mahkeme kendisine yapılan başvuruyu kabul edilebilir bulursa, öncelikle başvuruda bulunan taraf ile şikâyet olunan devlet arasında, insan haklarına saygı esasından hareketle, *dostane çözüm sürecinin* başlatılmasına ve yürütülmesine yardımcı olur.
- Dostane çözüm süreci başarıyla sonuçlanırsa, Mahkeme varılan çözümle sınırlı, kısa açıklama içeren bir karar vererek başvuruyu kayıttan düşürür.
- Dostane çözüme varılamazsa, başvurunun esası hakkında inceleme yapılır. Mahkeme, başvuru hakkındaki incelemesini, kural olarak dosya üzerinden (duruşmasız) yürütür. Bununla beraber, duruşma yapılmasına karar verilen hallerde duruşmalar herkese açıktır.
- İnceleme sonucunda, Sözleşme veya Eki Protokollerin ihlal edildiği sonucuna varılırsa ve sözleşmecî devletin iç hukukunda bu ihlal tam olarak telafi edilemiyorsa, Mahkeme, gerektiğinde hakkaniyete uygun bir tazminata hükmederek, başvuruda bulunan tarafın zararlarının giderilmesine hükmedebilir.
- Sözleşmecî devletler, taraf oldukları davalarda Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına uymayı taahhüt ederler. Mahkemenin kesinleşmiş kararı, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine gönderilir. Bakanlar Komitesi sözleşmecî devletlerden, mahkeme kararının yerine getirilip getirilmediği konusunda bilgi isteme yetkisine sahiptir.

aofdersozetleri.com